

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Det juridiske fakultet

Kystvaktens bruk av droner i etterforskningsøyemed

*En analyse av Kystvaktens adgang til å bruke droner til skjult
etterforskning*

Sondre Stier Thorbergsen

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Forholdet mellom Grunnloven og de internasjonale menneskerettighetene	5
2.1	Grunnlovens menneskerettigheter	6
2.2	De internasjonale menneskerettighetene	7
3	Aktiveres EMK art. 8 ved Kystvaktens droneovervåking?.....	10
4	Utgjør Kystvaktens droneovervåking et inngrep i retten til respekt for privatlivet i persontilfellet?.....	17
5	Lovkravet	20
5.1	Har Kystvakten hjemmel til å benytte droner til skjult overvåking i etterforskningsøyemed?	23
5.2	Er lovhjemmelen av tilstrekkelig kvalitet?.....	30
6	Har Kystvaktens dronebruk et legitimt formål?.....	35
7	Nødvendighetskravet.....	36
7.1	Tilfredsstiller Kystvaktens droneovervåking nødvendighetskravet?	40
8	Adgangen til å fremlegge Kystvaktens droneopptak som bevis	43
9	Avslutning	44
10	Kildeliste	46

1 Innledning

Tema for denne oppgaven er å undersøke om Kystvaktens bruk av droner i etterforskningsøyemed er i samsvar med nasjonale og internasjonale menneskerettigheter. Det konkrete spørsmålet er om det foreligger menneskerettslige begrensninger ved Kystvaktens bruk av droner til overvåking i etterforskningsøyemed, og – i tilfelle - om behovet for slik informasjonsinnhenting kan anses som så stort at det bør gjøres lovendring. Bruk av droner til skjult etterforskning er ikke direkte regulert i vår lovgivning og med denne avhandlingen vil jeg søke å avklare rettstilstanden rundt slik bruk.

Jeg vil også søke å avklare i hvilken utstrekning Kystvaktens videoopptak fra droner kan fremlegges som bevis i straffesaker i dagens rettstilstand. Avslutningsvis vil jeg evt. fremme en anbefaling for lovendring.

Opgaven hører hjemme under rettsområdene straffeprosess og menneskerettigheter.

Fiskedumping og ulovlig fiske er bare to eksempler på fiskerikriminalitet som Kystvakten har til oppgave å bekjempe, jf. Kystvaktloven (kystvl.) § 9. I henhold til Norsk lov har fiskefartøy en ilandføringsplikt for all fisk som fanges, jf. Havressurslova § 15. Brudd på ilandføringsplikten kan etter § 64 straffes med inntil 6 års fengsel og er derfor å anse som alvorlig kriminalitet. Fiskedumping er dessverre noe som skjer i stor utstrekning og er derfor et alvorlig miljøproblem.¹ Årsaken til at det drives fiskedumping er av rent økonomiske interesser. Når et fiskefartøy har en viss fiskekvote å forholde seg til, kan målet for enkelte bli å fylle kvoten med den mest verdifulle fisken. Resten, eksempelvis småfisk og skadet fisk, spyles på havet igjen.

Kystvakta disponerer i dag 15 skip, har egne maritime helikopter og innleide sivile fly. Luftforsvaret sine maritime overvåkningsfly (P-3 Orion) flyr også for Kystvakten fra tid til annen.² Norges havområder er på til sammen 2 031 734 km² og inkluderer territorialfarvannet på til sammen 240 141 km², Norges økonomiske sone på 787 640 km², fiskerisone ved Jan Mayen på 288 768 km², og fiskevernsonen ved Svalbard på 715 312 km².³ Det sier seg selv at

¹ Se medieomtalt eksempler på fiskedumping: <https://www.nrk.no/troms/frykter-mer-ulovlig-dumping-av-fisk-1.7907787> (sist lest 28.09.17), <https://www.nrk.no/troms/russisk-rederi-godtok-bot-for-fiskedumping--her-er-bevisene-1.13095855> (sist lest 28.09.17), og NRKs reportasje i Brennpunkt fra 17.02.04 (<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/ofaa13000104/17-02-2004>), sist sett 20.09.17.

² <https://forsvaret.no/kystvakten> (sist lest 28.09.17).

³ <https://www.kartverket.no/Kunnskap/Fakta-om-Norge/Sjoarealer/Sjoomrader/> (sist lest (28.09.17)).

Kystvakten har svært begrenset kapasitet til å håndheve loven over slike avstander med så få ressurser. I tillegg må Kystvakten ta fiskerne som driver med f.eks. fiskedumping og ulovlig fiske på friske spor, og det er – naturlig nok - ingen som verken dumper fisk eller har trålen ute i feil område når Kystvakten er til stede. Skjult overvåking kan følgelig være et effektivt tiltak for å avdekke slike lovbrudd.

Kystvakten har ennå ikke tatt i bruk droner, men det kan tenkes at de i fremtiden vil bruke droner til flere formål. Et eksempel er at Kystvakten bruker droner til å utføre kontroll, jf. kystvl. § 9. Et annet eksempel er at Kystvakten bruker droner i etterforskningsøyemed, jf. kystvl. § 21 annet ledd.

Grensen mellom kontroll og etterforskning trekkes normalt ved å se hen til formålet med tiltaket.⁴ Hvis hovedformålet med Kystvaktens tiltak er å gjennomføre en ordinær fiskeriinspeksjon, karakteriseres dette som kontrollvirksomhet. Dersom hovedformålet ved tiltaket er å klarlegge om det foreligger et straffbart forhold, karakteriseres tiltaket som etterforskning. Terskelen for å iverksette etterforskning er at det foreligger «rimelig grunn til å undersøke» om det foreligger straffbare forhold, jf. Straffeprosessloven (strpl.) § 224. Ordlyden gir antydning til at terskelen er lav. Betydninger av dette er at tiltakets karakter også kan endres underveis.⁵ Oppgaven vil i hovedsak omhandle tilfellet der droner brukes som ledd i etterforskning, men kontrolltiltak vil trekkes inn enkelte steder for å gi bedre oversikt.

Droner er ubemannede luftfartøy som enten styrer seg selv ved programvare ombord, eller av en operatør via fjernkontroll. En av de mest populære dronene på det sivile markedet i dag – som for øvrig også brukes av amerikansk politi - kan nå en rekkevidde på 5 km, har opptil 25 minutters flytid, er omtrent like stor som to skoer og koster rundt NOK 15 000.⁶ En av de mest avanserte overvåkingsdronene i bruk i dag – bl.a. av NATO - er den såkalte «Global Hawk» som har en rekkevidde på 23 000 km, har nok drivstoff til en flytid på 32 timer, er nesten like lang som en skolebuss og koster rundt NOK 1,7 milliarder.⁷ Droner kan utstyres med alt fra enkle kameraer til avanserte sensorer som bl.a. kan overvåke ubåter under vann, «se i mørket» og oppdage varmekilder.

⁴ Ørnulf Øyen, *Straffeprosess*, Bergen 2016 s. 127-128.

⁵ Lars Fause, «Fiskerikriminalitet - del 1», *Tidsskrift for Strafferett*, 2008 (vol. 8) s. 3-26 (s. 22).

⁶ <http://www.dji.com/phantom-4/info#specs> (sist lest 29.09.17).

⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Northrop_Grumman_RQ-4_Global_Hawk (sist lest 29.09.17).

Bruk av droner er en relativt ny måte å gjennomføre oppgaver på. Iran, Israel og USA har vært ledende nasjoner innen dette feltet.

I Norge i dag brukes ikke droner til rettshåndhevelse slik det gjøres i mange andre vestlige land som kan sammenlignes med Norge. I USA har droner blitt brukt til rettshåndheving – grovt sett - siden 2005 og brukes i dag i stor utstrekning. Dronene brukes bl.a. til grensekontroll, maritim overvåking og til politiets etterforskning.⁸

I Sverige har politiet nylig tatt i bruk droner.⁹ Danmark ligger kanskje lengst fremme av de skandinaviske landene i dronebruk. Dansk politi tok i bruk droner allerede i 2015 og bruker dem aktivt i etterforskningsøyemed. Dansk politi har uttalt at dronene effektiviserer arbeidet med etterforskning betraktelig og sparer politiet for både tid og penger. Dronene tillater også politiet å granske farlige situasjoner fra en trygg avstand, ettersom droner er ubemannede.¹⁰ Droner er altså høyst aktuelle for fremtidens forsvar og rettshåndheving.

Jeg finner ingen tidligere arbeider som omhandler relasjonen mellom statsmyndighetenes skjulte overvåking ved bruk av droner og menneskerettighetene. Det finnes derimot mye materiale om kameraovervåking og andre etterforskningsmetoder, og hvordan disse stiller seg i forhold til menneskerettighetene. Justis- og beredskapsdepartementet har skrevet en god og utførlig drøftelse om denne sammenhengen. Teksten utgjør et av forarbeidene til straffeprosessloven og finnes i Prop.68 L (2015-2016). Videre har Kjølbro skrevet et grundig verk om dette temaet, og har vært en sentral kilde for denne avhandlingen.¹¹ Det samme gjelder verket til Clayton og Tomlinson.¹² Det er flere gode kilder på dette området, og de øvrige henviser jeg til fortløpende.

I de siste årene har de internasjonale menneskerettighetene fått økende betydning som rettskilde. I dag bruker Høyesterett de internasjonale domstolenes - særlig EMDs forståelse - av de inkorporerte menneskerettighetene nærmest som tolkingsfasit, og er derfor svært

⁸ Se bl.a. medieartiklene <https://epic.org/privacy/drones/> og <https://www.recode.net/2017/4/6/15209290/police-fire-department-acquired-drone-us-flying-robot-law-enforcement> (sist lest (28.09.17)).

⁹ Se bl.a. <http://www.expressen.se/kvallsposten/sa-ska-polisen-stoppa-valdet-och-branderna/> (sist lest 28.09.17), og <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/rasisme/venter-stor-nazi-demonstrasjon-i-sverige-1-mai/a/23985764/> (sist lest 28.09.17).

¹⁰ <http://www.dansk-politi.dk/artikler/2016/oktober/droner-undersoeger-gerningssteder-noejagtigt-og-effektivt> (sist lest 28.09.17).

¹¹ Jon Fridrik Kjølbro, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere*, 4. utg., København 2017.

¹² Richard Clayton og Hugh Tomlinson, *The law of human rights*, 2. Utg., 1. Vol., New York 2009.

sentrale rettskilder.¹³ Betydningen av dette er at politiets etterforskningsmetoder i større grad enn før enten må begrenses eller legitimeres - myndighetenes handlingsfrihet er altså mer begrenset nå enn før.

Oppgavens tema fremmer også visse særegne metodiske utfordringer. Retten til privatliv er forankret både i Grunnloven og i internasjonale traktater som er bindende for Norge. Det er slik at privatlivet sikres i flere bestemmelser med svært lik utforming og trinnhøyde. Det blir derfor nødvendig å undersøke forholdet mellom de aktuelle bestemmelsene for å sikre riktig metodisk tilnærming til oppgavens relevante kilder. Overvåking ved bruk av droner er ikke direkte regulert og må dermed vurderes på bakgrunn av bl.a. utledede prinsipper, hensyn og analogier fra andre etterforskningsmetoder. Særlig relevant er forholdet mellom hensynet til en effektiv kystvakt og kriminalitetsbekjempelse, og privatlivet. Kildemessig, rettes hovedfokuset på Grunnloven, Høyesterettspraksis, den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK), og praksis fra den Europeiske Menneskerettsdomstolen i Strasbourg (EMD).

Oppgaven avgrenses mot en inngående drøfting av kystvaktens alminnelige kontrolladgang, og blir kun behandlet for oversiktens del. Bruk av overskuddsinformasjon, andre måter å innhente informasjon på ved bruk av droner enn optisk video, og behandling og beskyttelse av innhentet informasjon behandles heller ikke. Det avgrenses også mot problemstillinger knyttet til grenser til- og andre lands territorium og det åpne hav.

I kapittel 2 behandles de metodiske spørsmål som oppgaven reiser. I kapitlene 3-7 behandles de enkelte trinn av «femtrinnsvurderingen» i relasjon til Kystvaktens dronebruk. I kapittel 8 vil jeg kort gjøre rede for dagens adgang til å fremlegge droneopptak som bevis, og i kapittel 9 foretar jeg en kort oppsummering av Kystvaktens adgang til å bruke droner til overvåking og evt. inkluderer et forslag om lovendring.

¹³ Se for eksempel Rt. 2005 s. 833, avs. 45.

2 Forholdet mellom Grunnloven og de internasjonale menneskerettighetene

Grunnloven (Grl.) § 92 bestemmer at det er statens - herunder Kystvaktens - plikt å respektere og sikre menneskerettighetene, og – sett fra motsatt perspektiv – borgerens rettighetskrav.

Bestemmelsen lyder som følger:

«Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter.»

Det følger av bestemmelsen at referansenormene - for det første - finnes i Grunnlovens egne menneskerettigheter, inntatt i del E, og - for det andre - i traktatene som Norge har bundet seg til.

Etter en alminnelig språkforståelse taler ordlyden for en likestilling mellom Grunnlovens- og de folkerettslige menneskerettighetene («grunnlov og for Norges bindende traktater»). Slik sett er Høyesterett på konstitusjonelt grunnlag bundet til å dømme i samsvar med menneskerettighetene, enten de utledes fra EMK, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) eller Grunnloven. Ordlyden taler videre for at alle menneskerettskonvensjoner som Norge har bundet seg til, enten i dag eller i fremtiden, vil være like bindende. Dette var derimot ikke meningen bak bestemmelsen, og flertallet i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite presiserte at ingen fremtidig bindende ratifiserte traktater skal ha Grunnlovs rang uten å gå gjennom prosedyren i Grl. § 121 om endringer i Grunnloven.¹⁴ Altså var det de internasjonale menneskerettighetene som var ratifiserte og bindende i Mai 2014, med det innholdet de da hadde, som fikk grunnlovs rang ved vedtakelsen av Grl. § 92.

Grunnlovens- og de internasjonale menneskerettighetene er svært likt utformet og mange av bestemmelsene regulerer – tilsynelatende – det samme. Det er nødvendig å gjøre rede for forholdet mellom de nevnte rettskildene for å løse menneskerettslige problemstillinger på en korrekt måte, etter gjeldende rett. Nedenfor redegjøres det for Høyesteretts standpunkter til gjeldende metode for hvordan menneskerettighetene skal tolkes der de fremgår i henholdsvis Grunnloven og EMK.

¹⁴ Innst.186 S (2013-2014) s. 22.

2.1 Grunnlovens menneskerettigheter

Grunnlovens menneskerettigheter (del E) kom inn ved grunnlovsreformen i 2014 og bygger direkte på de internasjonale menneskerettighetene. Formålet med grunnlovsreformen var bl.a. å tydeliggjøre at respekten for menneskerettighetene er blant de verdier som det norske samfunnet er bygget på, og å styrke menneskerettighetsvernets rettslige stilling.¹⁵

I Rt. 2014 s. 1105 (Acta) tolket Høyesterett Grunnlovens legalitetsprinsipp (§ 113), retten til privat- og familieliv i Grl. § 102, og retten til rettferdig rettergang etter Grl. § 95 i lys av de tilsvarende reglene i EMK, SP og EMDs praksis tilknyttet disse rettighetene. EMDs praksis ble avgjørende ved fastslåingen av Grunnlovens innhold. Høyesterett oppstiller også - for første gang - en alminnelig forholdsmessighetsbegrensning ved inngrep i rettigheter som er vernet av Grunnlovens menneskerettsbestemmelser.¹⁶ Denne begrensningen er sterkt inspirert av inngrepsvilkårene som fremgår av EMDs praksis, og er et tydelig tegn på at Grunnloven suppleres- og videreutvikles av de internasjonale menneskerettigheter.

EMDs praksis er ikke bare relevant der faktum i de aktuelle sakene er parallelle. I Rt. 2015 s. 81 gav Høyesterett uttrykk for at målsetningen med tolkingen av menneskerettighetene slik de fremgikk av Grunnloven og EMK var å nå det resultatet som best samsvarte med de «prinsippene som kan utledes» av EMDs praksis *samlet sett*, jf. avs. 26-27. EMD har fastslått at EMK skal være et såkalt «living instrument» som skal tolkes i tråd med de til enhver tid gjeldende samfunnsforhold.¹⁷ Når Grunnlovens innhold blir fastslått på bakgrunn av innholdet til EMK - slik Høyesterett gav uttrykk for – og som stadig utvikles gjennom EMDs praksis, blir Grunnloven – på indirekte vis – like dynamisk som EMK. Dermed unngås situasjonen der Grunnlovens menneskerettsbestemmelser blir utdaterte og mindre relevante enn EMK som fremdeles vil være bindende.¹⁸ Denne situasjonen vil for øvrig også være i samsvar med formålet med grunnlovsreformen om å styrke vernet av menneskerettighetene. På den annen side kan det være problematisk i forhold til maktfordelingen i Norge ettersom loven – med tiden - kan få et helt annet innhold enn hva lovgiver mente. Jeg går ikke nærmere inn på dette.

¹⁵ Dok.nr.16 (2011-2012) s. 13.

¹⁶ Se nærere om relasjonen mellom de nasjonale grunnlovsrettighetene og de parallelle konvensjonsrettighetene i Arnfinn Bårdsen, «De nordiske høyesterettene som konstitusjonsdomstoler: Noen nyere utviklingslinjer i Norges Høyesterett», *Høyesteretts nettsider*, 2015, særlig s. 10-11 (sist lest på Lovdata 18.09.17).

¹⁷ Se for eksempel EMDs dom 25. April 1978 *Tyrer mot Storbritannia* (appl. No. 5856/72) avs. 31.

¹⁸ Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utg., Bergen 2015 s. 107.

I Rt. 2015 s. 93 (avs. 57) uttalte Høyesterett følgende:

«Jeg legger til grunn at [Grl.] § 102 skal tolkes i lys av de folkerettslige forbildene, men likevel slik at fremtidig praksis fra de internasjonale håndhevingsorganene ikke har samme prejudikatsvirkning ved grunnlovstolkningen som ved tolkningen av de parallelle konvensjonsbestemmelsene: Det er etter vår forfatning Høyesterett - ikke de internasjonale håndhevingsorganene - som har ansvaret for å tolke, avklare og utvikle Grunnlovens menneskerettsbestemmelser.»

For det første så forutsettes det med dette at EMDs praksis før Mai. 2014 har prejudikatverdi ved grunnlovstolkning på lik linje med Høyesteretts egne avgjørelser. For det andre forutsettes det at senere praksis har prejudikatverdi både ved tolkningen av Grunnloven og EMK, men at prejudikatverdien ikke er den «samme» ved grunnlovstolkningen – verdien av senere praksis er i denne sammenhengen noe mindre.¹⁹

Gjeldende metode for tolkning av Grunnlovens menneskerettigheter er således at de skal tolkes i lys av de menneskerettslige forbildene og at innholdet suppleres av de internasjonale organenes praksis, særlig EMDs praksis. Hva er da gjeldende norsk metode for tolkningen av de konvensjonsbaserte menneskerettighetene, særlig tolkingen av EMK? Spørsmålet vil være særlig viktig dersom tolkingen resulterer i motstrid mellom EMK og Grunnloven.

2.2 De internasjonale menneskerettighetene

Det alminnelige utgangspunktet ved traktattolkning er at bestemmelsene skal tolkes i samsvar ordlyden etter en alminnelig språkforståelse og i sammenheng med- og i lys av traktatens rettsområde og formål.²⁰

I Rt. 2000 s. 996 på s. 1008 fremgår det at det ikke skal foretas en for dynamisk fortolkning av EMD, fordi det kan være «uheldig» i forhold til maktfordelingsprinsippet som den norske statsskikk bygger på. Det skal heller ikke bygges inn sikkerhetsmarginer mot at Norge dømmes for konvensjonsbrudd. Videre skal konvensjonsbestemmelsene tolkes på grunnlag av

¹⁹ Med tilslutning i Bårdsen, «De nordiske høyesterettene som konstitusjonsdomstoler: Noen nyere utviklingslinjer i Norges Høyesterett» s. 11.

²⁰ Wien-konvensjonen om traktatretten (VCLT) art. 31 nr. 1.

konvensjonsorganenes praksis og de verdioppfatninger og tradisjoner som vårt samfunn bygger på.

I Rt. 2005 s. 833 ble denne metoden beskrevet som prinsippet om «selvstendig tolkning». I avs. 45 oppsummerer Høyesterett også gjeldende «EMK-metode»: norske domstoler skal foreta en «selvstendig tolkning» av konvensjonene, og de skal «benytte samme metode som EMD». «Norske domstoler må således forholde seg til konvensjonsteksten, alminnelige formålsbetraktninger og EMDs avgjørelser».

«Det er likevel i første rekke EMD som skal utvikle konvensjonen. Og dersom det er tvil om forståelsen, må norske domstoler ved avveiningen av ulike interesser eller verdier kunne trekke inn verdiprioriteringer som ligger til grunn for norsk lovgivning og rettsoppfatning.»²¹

De norske verdiprioriteringene må derimot også underordnes EMDs metode og derfor vil de ikke rekke lenger enn det statenes skjønnsmargin tillater etter EMDs praksis.²²

Det er mulig å rettferdiggjøre inngrep i menneskerettighetene som sikres i EMK. Myndighetenes adgang til å utføre tiltak som utgjør inngrep i de vernede rettighetene følger uttrykkelig av rettighetsbestemmelsene og vilkårene er videreutviklet gjennom EMDs praksis. Det aktuelle inngrepet vurderes etter fem hovedkriterier («femtrinnsvurderingen») som det gjøres kort rede for under. Spørsmålet i det følgende blir om myndighetene har adgang til å utføre tiltak som utgjør inngrep i de parallelle menneskerettighetene i Grunnloven, og - i så fall - hvilke kriterier som må oppfylles.

Høyesterett fastslo i Rt. 2015 s. 93 at det vil være tillatt å gjøre inngrep i de grunnlovfestede rettighetene dersom tiltaket har «tilstrekkelig hjemmel, forfølger et legitimt formål, og er forholdsmessig» (avs. 60). Med dette fastslo Høyesterett at Grunnloven – også på inngrepsområdet – er «i tråd med» de internasjonale menneskerettighetene. Det forutsettes dermed at vilkårene for å rettferdiggjøre inngrep i de grunnlovsvernede menneskerettighetene tilsvarer de som er utviklet gjennom EMDs praksis ved inngrep i EMK-rettighetene.

²¹ At EMD i første rekke skal utvikle EMK kan sammenlignes med uttalelsen i Rt. 2015 s. 93 i avs. 57 om at det er Høyesterett som i første omgang skal utvikle Grunnlovens menneskerettigheter.

²² Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter* s. 105.

Femtrinnsvurderingen

En gjennomgang av EMDs praksis viser at vurderingen av om et tiltak er konvensjonsmessig er sammensatt av en fem-delt vurdering. EMDs dom *Zubkov m.fl. mot Russland*²³ tydeliggjør dette på en pedagogisk god måte. Det må samtidig presiseres at i de fleste saker som omhandler konvensjonsbrudd, så nøyer EMD seg med å drøfte de(n) av de fem delene som gjør det tilstrekkelig for å avgjøre saken. EMD gjør m.a.o. som Høyesterett og «hopper over gjerde der det er lavest».²⁴

Den første delen av vurderingen omhandler spørsmålet om den påberopte EMK bestemmelsen kommer til anvendelse («applicability»)²⁵. For at dette skal være tilfelle må vedkommende være beskyttet av den påberopte menneskerettigheten i den aktuelle sammenhengen, samt at den aktuelle handlingen må være av en slik art at den kan komme i konflikt med menneskerettigheten. Bestemmelsen må altså være relevant for typetilfellet. Denne delen kan sammenlignes med begrepet «relevans» i den norske juridiske metode.

I den andre delen av vurderingen er spørsmålet om tiltaket utgjør et inngrep («an interference») i rettighetene som den aktuelle bestemmelsen skal verne om.²⁶ F.eks. om lydopptaket som politiet tok av klageren utgjorde et inngrep i hans «privatliv» etter EMK art. 8 nr. 1.

Dersom del en og to anses oppfylte, må den offentlige myndighet godgjøre at det aktuelle inngrepet var rettfærdiggjort.²⁷ Dette er tema for delene tre til fem som kan karakteriseres som vilkår for at inngrepet likevel kan anses som konvensjonsmessig.

²³ EMDs dom 7. November 2017 *Zubkov m.fl. mot Russland* (appl.no. 29431/05, 7070/06, 5402/07).

²⁴ Se f.eks. EMDs dom 7. November 2017 *Akhlyustin mot Russland* (appl.no. 21200/05) avs. 46, som konkluderer med konvensjonsbrudd allerede etter at det ble fastslått at myndighetstiltaket ikke oppfylte lovkravet (del tre av femtrinnsvurderingen). Det ble videre presisert at det dermed ikke var nødvendig for domstolen å vurdere om tiltaket forfulgte et legitimt formål, eller om tiltaket oppfylte nødvendighetskravet.

²⁵ Se eksempelvis EMDs storkammeravgjørelse 5. September 2017 *Barbulescu mot Romania* (appl.no. 61496/08) avs. 69-81.

²⁶ *Zubkov m.fl. mot Russland* avs. 120-121.

²⁷ Clayton og Tomlinson, *The Law of Human Rights* s. 381.

Del tre omhandler spørsmålet om myndighetstiltaket oppfyller lovkravet («in accordance with law»²⁸ Grovt sagt er dette et spørsmål om det foreligger lovhjemmel for tiltaket og om hjemmelen er av tilstrekkelig kvalitet.

I del fire er spørsmålet om myndighetstiltaket hadde et legitimt formål («did the interference have a legitimate aim or aims»²⁹ De legitime formål er uttømmende regulert i den aktuelle bestemmelsen. Eksempelvis følger det av EMK art. 8 nr. 2 hvilke legitime formål som kan legitimere inngrep i de rettighetene som fremgår av EMK art. 8 nr. 1. Bl.a. så er kriminalitetsbekjempelse et slikt legitimt formål.

I den femte delen av vurderingen er spørsmålet om tiltaket kan anses som nødvendig («necessary in a democratic society»³⁰ Sentralt i denne vurderingen er om tiltaket kunne anses som forholdsmessig i forhold til det legitime formålet som begrunnet tiltaket.

Spørsmålet om aktualitet og om Kystvaktens droneovervåking utgjør et inngrep (del en og to), behandles henholdsvis i kapittel 3 og 4. Lovkravet (del tre) behandles i kapittel 5. Spørsmålet om tiltaket forfølger et legitimt formål (del fire) behandles i kapittel 6, og nødvendigheten av tiltaket (del fem) behandles i kapittel 7.

3 Aktiveres EMK art. 8 ved Kystvaktens droneovervåking?

Når Kystvakten bruker droner til skjult overvåking av fiskefartøy til havs, blir spørsmålet om tiltaket kommer i konflikt med retten til respekt for privatlivet.

Retten til privatliv fremgår av Grl. § 102, EMK art. 8 og SP art. 17.

Grl. § 102 lyder slik:

«Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon. Husransakelse må ikke finne sted, unntatt i kriminelle tilfeller.

Statens myndigheter skal sikre et vern om den personlige integritet.»

²⁸ *Zubkov m.fl. mot Russland* avs. 123.

²⁹ *Ibid.*, avs. 122.

³⁰ *Ibid.*, avs. 124.

Retten til privatliv slik den fremgår av Grunnlovens § 102, første ledd, EMK art. 8 nr. 1 og SP art. 17 nr. 1 har noe forskjellig formulering, men verner grovt sett det samme. Den største forskjellen finnes i inngrepsvilkårene. Grl. § 102 er tydelig inspirert av EMK art. 8 og må tolkes i lys av denne.³¹ Det er bestemmelsens første ledd, første pkt. som er aktuell her.

For å fastslå om retten til privatliv aktiveres ved Kystvaktens overvåking, er det nødvendig å undersøke hvem som kan anses som rettighetssubjekt for retten til respekt for privatlivet, hva begrepet «privatliv» innebærer, og hvor, samt i hvilke sammenhenger, retten til privatliv gjør seg gjeldende.

Hvem anses som rettighetssubjekt for retten til respekt for privatlivet?

For det første forutsettes det etter ordlyden til Grl. § 102 at «enhver» har krav på privatliv. Dermed er mannskap på fiskefartøy – uavhengig av nasjonalitet – omfattet av- og rettighetssubjekt for bestemmelsen.

Om fiskefartøyet - som forlengelse av den juridiske person (rederiet) som eier båten - har krav på privatliv kan også være aktuelt.

Etter EMK art. 34 kan EMD motta klager fra personer, ikke-statlige organisasjoner, og grupper av individer som mener de har vært ofre («victims») for brudd i deres rettigheter etter konvensjonen. Det kan dermed være slik at også juridiske personer nyter vern av EMK art. 8, jf. «person» i EMK art. 34. Slik at bare det å filme fiskefartøy - uten synlig mannskap - kan være i konflikt med *rederiets* rett til "privatliv". EMD har konstatert at juridiske personer har krav på respekt for «hjem og «korrespondanse», men at det kan være åpent for tvil om juridiske personer kan ha et «privatliv» etter EMK art. 8.³² EMD gir ingen nærmere forklaring for hvorfor det er tvilsomt at juridiske personer kan ha et privatliv. Juridiske personer kan anses som offer («victim») for brudd på privatlivet dersom de har vært, eller kunne har vært gjenstand for skjult overvåking.³³ I juridisk litteratur, derimot, gis det uttrykk for at juridiske

³¹ Dok.nr.16 (2011-2012) s. 175

³² EMDs dom 28. Juni 2007 *Association for European Integration and Human Rights og Ekimdzhev mot Bulgaria* (appl.no. 62540/00) avs. 60.

³³ *Ibid.*, avs. 60, med videre henvisninger til Den Europeiske Menneskerettskommisjonens avgjørelse 10. Mai 1985 *Mersch m.fl. mot Luxemburg* (appl.no. 10439/83, 10440/83, 10441/83, 10452/83, 10512/83 og 10513/83 (sammenslått)) i Decisions and Reports (DR) 43, s. 34, på s. 113-114.

personer «neppe» kan ha et privatliv, men også her uten begrunnelse for standpunktet.³⁴ Følgelig finnes det grunnlag for å konstatere at juridiske personer kan ha et «privatliv», men det er uklart i hvilken utstrekning dette gjelder.

Hva omfattes av begrepet «privatliv»?

Hva som utgjør «privatliv» er ikke lett å presisere etter ordlyden alene. I første omgang bringer begrepet «privatliv» tanken hen til alt som ikke er relatert til det profesjonelle liv, altså det som skjer på fritiden.

I *Botta mot Italia*³⁵ ble det konstatert at et av hovedformålene ved å sikre retten til privatliv er å sikre individets personlighetsutvikling og relasjonsbygging med andre mennesker, uten innblanding utenifra.

I *Niemietz mot Tyskland*³⁶ ble det konstatert at det sannsynligvis ikke kan gis en uttømmende liste over hva som omfattes og at det heller ikke er nødvendig. Retten til privatliv kan oppfattes som retten til å leve privat, uten uønsket oppmerksomhet utenfra. Så snevert skal bestemmelsen derimot ikke forstås. Privatlivet er ikke begrenset til en såkalt «indre sirkel» der man kan velge å leve slik man ønsker, totalt uten innblanding utenifra. Respekten for privatlivet må også omfatte retten til å etablere og utvikle relasjoner med andre mennesker. Slik utvikling kan like godt skje i jobbsammenheng som på fritiden. «[I]t is, after all, in the course of their working lives that the majority of people have a significant, if not greatest, opportunity of developing relationships with the outside world».³⁷ Den nærmere begrunnelsen for dette utsagnet var at det ofte er uklart om handlinger man foretar i løpet av dagen er del av det profesjonelle eller det private liv. Dette er særlig tydelig i liberale yrker der yrket kan bli en så stor del av ens liv at det blir nærmest umulig å skille mellom hvilke handlinger som tilhører det private eller det profesjonelle liv. Det eksisterer således en interaksjonssfære mellom personer - også på offentlige områder – som kan omfattes av retten til privatliv.

³⁴ Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention – for praktikere* s. 784.

³⁵ EMDs dom 24. Februar 1998 *Botta mot Italia* (appl.no. 21439/93) avs. 32.

³⁶ EMDs dom 16. Desember 1992 *Niemietz mot Tyskland* (appl.no. 13710/88).

³⁷ *Niemietz mot Tyskland* avs. 29.

Retten til privatliv kan også omfatte retten til å utøve et bestemt yrke, og omfatter både den fysiske og psykiske integritet.³⁸

Gjelder EMK også i den Norske økonomiske sone?

Etter Grl. § 92 har medlemsstatene både en positiv og negativ plikt til å sikre menneskerettighetene. Et spørsmål som er aktuelt i denne sammenhengen er om EMK også gjelder for statens – herunder Kystvaktens – handlinger i den Norske økonomiske sone (NØS), som inngår i Kystvaktens ansvarsområde, jf. kystvl. § 3 bokst. b.

Etter EMK art. 1 er medlemsstatene forpliktet til å sikre menneskerettighetene til alle innenfor deres jurisdiksjonsområde. Det følger av EMDs praksis at «jurisdiksjonsområde» skal tolkes i lys av ordets alminnelige betydning, jf. Wien-konvensjonen om traktatretten art. 31 nr. 1.³⁹ Som følge av dette har EMD fastslått at jurisdiksjonsområdet som hovedregel bare omfatter statsterritoriet.⁴⁰ Det må foreligge eksepsjonelle tilfeller for at en stat kan bli ansvarlig etter konvensjonen for handlinger som utføres- eller har sin virkning utenfor statenes territorium.⁴¹

Norsk territorium omfatter havområdene ut til 12 nautiske mil utenfor grunnlinjen.⁴²

Kystvakten har ansvar både for norsk territorialfarvann og for NØS som strekker seg til 200 nautiske mil utenfor grunnlinjen.⁴³ Det er altså ikke helt klart om EMK også gjelder innenfor NØS.

EMD har akseptert en rekke unntak fra hovedregelen om at «jurisdiksjon» bare omfatter statsterritoriet. Disse gjelder i all hovedsak militære handlinger (f.eks. okkupasjon) på territoriet til en *annen* stat. Vilkåret som oppstilles i disse dommene er om det kan sies at vedkommende stat har «effektiv kontroll» over et område, dersom det er tilfelle faller området

³⁸ Se nærmere om omfanget til privatlivet slik det fremgår av EMK art. 8 i Clayton og Tomlinson, *The Law of Human Rights* s. 1096-1111, med videre henvisninger til EMDs praksis. Se også Høyesteretts generelle oppsummering i Rt. 2015 s. 93, avs. 58.

³⁹ EMDs storkammeravgjørelse 12. Desember 2001 *Bankovic, m.fl. mot Belgia* (appl.no. 52207/99) avs. 55.

⁴⁰ *Ibid.*, avs. 59.

⁴¹ *Ibid.*, avs. 61. Se også Kjølbro, *Den europeiske menneskerettighetskonvention for praktikere* s. 47.

⁴² Se Territorialfarvannsloven (lov 27 juni 2003 nr. 57) §§ 1 og 2.

⁴³ Se Økonomiske Soneloven (lov 17 des 1976 nr. 91) § 1, annet ledd, og Kystvaktloven §§ 3 og 9, bokst. d.

innenfor statens jurisdiksjon etter EMK art. 1.⁴⁴ Den foreliggende saken omhandler ikke spørsmålet om Norges ansvar på fremmed statsterritorium, men om Norges ansvar innenfor en økonomisk sone som ikke reguleres av andre stater enn Norge, men som likevel ikke omfattes av jurisdiksjons-kriteriets hovedregel etter EMK art. 1. Det passer altså ikke å omtale problemstillingen som et spørsmål om å begrunne et unntak fra hovedregelen, men heller å tolke hovedregelen utvidende.

FNs havrettskonvensjon av 1982 (UNCLOS) art. 56 beskriver omfanget av kyststaters jurisdiksjon i den økonomiske sone. Her fremgår det bl.a. at kyststatene har jurisdiksjon over vernet og administrasjonen av de marine ressurser, enten levende (f.eks. fisk) eller ikke-levende (f.eks. olje og gass), annen økonomisk utnyttelse av ressurser og utforsking av området.

Kystvakten har som ansvar å utføre kontroll med overholdelsen av de lover som bl.a. regulerer utnyttelsen av levende ressurser i NØS, jf. kystvl. §§ 3 og 9. Derfor må det legges til grunn at staten har slik jurisdiksjon innenfor NØS som EMK art. 1 krever. Motsatt resultat ville innebære et juridisk vakuum innenfor NØS, slik at ingen stat kunne anses å ha jurisdiksjon over området og dermed være ansvarlig etter EMK. EMD har uttrykket et klart ønske om å unngå et slikt resultat.⁴⁵ EMD har også gitt uttrykk for at en stat ikke har rett til å begå krenkelser av EMK på en annen stats område, som staten ikke kunne begå på dens eget område.⁴⁶ Dersom Norge må forholde seg til EMK på fremmed territorium, må det samme gjelde i NØS. Det samme må gjelde ovenfor fremmede skip der hovedreglene bygger på personalprinsippet som innebærer at fremmede skip er underlagt flaggstatens jurisdiksjon.⁴⁷ Ut ifra en mer til det mindre-vurdering, taler dette klart for at kyststatene (medlemsstatene) må handle i samsvar med EMK både i deres økonomiske soner og ovenfor fremmede skip.

Betydningen av dette er at staten – herunder Kystvakten - må forholde seg til- og sikre EMK også i NØS, i alle fall i sammenheng med Kystvaktens oppsyn med fiskefartøy og fiskerikriminalitet generelt, og uavhengig av hvilken flaggstat fiskefartøyet tilhører.

⁴⁴ Se Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 45-55 for en utførlig gjennomgang av EMDs praksis tilknyttet jurisdiksjons-kriteriet.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 50-51.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 52.

⁴⁷ UNCLOS art. 92.

Utvalgte typetilfeller

Jeg velger i det følgende å peke på to typetilfeller som kan oppstå når Kystvakten bruker droner til skjult overvåking av fiskefartøy. I det første typetilfellet observeres fiskefartøyet med mannskap på dekk og spørsmålet blir derfor om overvåkingen er av en slik art at det kan komme i konflikt med privatlivet til det synlige mannskapet, heretter referert til som persontilfellet.

I det andre typetilfellet observeres fiskefartøyet uten synlig mannskap på dekk. Det eneste som observeres er det operasjonelle. F.eks. at kameraet kun fokuserer på en luke i skroget der hel fisk kastes ut, eller der dronen observerer at fartøyet utfører en fangstoperasjon – uten at annet enn fartøy og redskap observeres. Her vil ikke *mannskapets* privatliv gjøre seg gjeldende, kun rederiets eventuelle rett til å ikke bli filmet. Heretter referert til som det operasjonelle tilfellet.

Persontilfellet

Som forklart ovenfor, omfatter privatlivet ikke bare private aktiviteter, men også aktiviteter som utføres i profesjonelle eller yrkesrelaterte sammenhenger. Det er således ikke tvil om at mannskapet om bord på fiskefartøy omfattes av retten til privatliv. Det samme må legges til grunn både ovenfor fiskere på mindre fiskefartøy som utøver fisket over en kortere tidsperiode om gangen, f.eks. i løpet av en ettermiddag, og mannskapet om bord på større havgående fiskefartøy. EMK art. 8 nr. 1 – om retten til respekt for privatlivet – kommer følgelig til anvendelse i persontilfellet.

Det operasjonelle tilfellet.

Når det gjelder rederienes - den juridiske personens - krav på privatliv, har EMD fastslått at «privatlivet» omfatter forretningshemmeligheter.⁴⁸ Det videre omfanget av «privatlivet» til juridiske personer er uklart.

⁴⁸ EMDs dom 16. Oktober 2007 *Wieser og Bicos Beteiligungen GMBH mot Østerrike* (appl.no. 74336/01) avs. 67.

Tidspunktet for når fisket utføres og hvilket område det utføres i kan tenkes å være en forretningshemmelighet. Dette er derimot noe som kan observeres av Kystvakten som befinner seg i samme område og kan derfor ikke anses som beskyttelsesverdige forhold. Utøvelsen av fisket i norske farvann er strengt regulert, både mht. område og fangstmetoder, og det er følgelig ingenting ved utøvelsen av fisket på havet som kan sies å være en forretningshemmelighet. Det kunne derimot ha vært et problem dersom Kystvakta hadde filmet begivenhetene inne i rederienes matproduksjonsanlegg, der f.eks. oppskriften på- eller produksjonsmetoden for en matvare kunne blitt avslørt.

Det er dermed ingenting som tilsier at rederienes privatliv blir trått for nær ved at Kystvakten filmer fiskefartøyene ved bruk av droner, eller på andre måter. Slik sett er det i denne sammenhengen intet «privatliv» å gripe inn i, og rederiene har følgelig intet «privatliv» på havet. EMK art. 8 kommer altså ikke til anvendelse.

Betydningen av at Kystvaktens skjulte overvåking ved bruk av droner ikke berører rederienes privatliv, er at EMK art. 8 nr. 1 om retten til respekt for privatlivet ikke aktiveres. I det operasjonelle tilfellet kan det umulig foreligge et inngrep, ettersom det ikke eksisterer et privatliv å gripe inn i. Dermed utgjør det operasjonelle tilfellet heller ingen menneskerettslig problemstilling.

For Kystvakten blir konsekvensene av dette at droner kan brukes uten særskilt lovhjemmel til å utføre både kontroll og etterforskningstiltak i det operasjonelle tilfellet. Det er m.a.o. ingen juridiske hindre for dronebruken i denne sammenhengen, og jeg drøfter ikke dette typetilfellet nærmere.

Ettersom EMK art. 8 nr. 1 om retten til respekt for privatlivet aktiveres ved Kystvaktens overvåking i persontilfellet blir neste spørsmål om overvåkingen utgjør et inngrep i rettigheten.

4 Utgjør Kystvaktens droneovervåking et inngrep i retten til respekt for privatlivet i persontilfellet?

Kjerneområdet til retten til privatliv etter EMK art. 8 nr. 1, er den enkeltes rett til beskyttelse mot inngrep i eget hjem. For overvåking som skjer utenfor hjemmet er beskyttelsen etter art. 8 svakere.⁴⁹

Det følger av EMDs praksis at overvåking av individer som oppholder seg på offentlig sted, ved bruk av kameraovervåkingsutstyr som ikke lagrer opptaket, ikke automatisk utgjør et inngrep i retten til privatliv. Dette fordi slik kameraobservasjon har likehetstrekk med det som en hvilken som helst annen person - som observerer samme offentlige området - kan observere. Normal bruk av overvåkingskameraer på offentlige steder, som utfører en legitim og forutsigbar oppgave, vil ikke være i strid med retten til privatliv.⁵⁰ Etter omstendighetene kan kameraovervåking av den offentlige scene likevel være problematisk mht. vernet om privatlivet.

I *Peck mot Storbritannia* ble klageren overvåket på offentlig område. Klageren var i ferd med å begå selvmord og ble stanset fordi overvåkingen på området hadde gitt politiet tilstrekkelig grunn til å rykke ut og stanse selvmordsforsøket. Myndighetene offentliggjorde den usensurerte videoen av vedkommende slik at mange tusen mennesker fikk sett opptaket og greide å gjenkjenne klageren fra bildene. EMD fastslo at offentliggjøringen av opptaket utgjorde et alvorlig inngrep i klagerens privatliv som gikk langt utenfor det vedkommende med rimelighet kunne ha forventet når han spaserte ned en ubefolket gate midt på natten for å begå selvmord, og derfor ble det konstatert konvensjonsbrudd.⁵¹

I *Leander mot Sverige* søkte klageren om jobb av betydning for rikets sikkerhet. Ansettelsesmyndigheten hadde innhentet opplysninger om klageren fra et hemmelig politiregister og avslått søknaden hans på bakgrunn av de innhentede opplysningene. EMD fastslo at oppbevaring av informasjon, meddelelse av informasjon til andre myndigheter, og nektelse av innsyn ved at klageren ble nektet imøtegåelse ble alle ansett som inngrep etter EMK art. 8 nr. 1.⁵²

⁴⁹ Prop.68 L (2015-2016) s. 161.

⁵⁰ EMDs dom 17. Juli 2003 *Perry mot Storbritannia* (appl.no. 63737/00) avs. 40.

⁵¹ EMDs dom 28. Januar 2003 *Peck mot Storbritannia* (appl.no. 44647/98) avs. 60-63.

⁵² EMDs dom 26. Mars 1987 *Leander mot Sverige* (appl.no. 9248/81) avs. 48.

Av EMDs praksis fremgår det altså at dersom et tiltak berører vedkommende direkte, for eksempel ved at vedkommende har blitt overvåket, er spørsmålet om inngrepsterskelen er nådd avhengig av en helhetsvurdering. Systematisk innhenting av informasjon (måten informasjonen innhentes på), eksistensen av lagret informasjon (overvåkingsopptak), hva som er rimelig å forvente i et gitt tilfelle og bruken av informasjonen vil være tungtveiende momenter som - også alene - er tilstrekkelig for å konstatere inngrep i EMK art. 8 nr. 1. Dersom opptakene lagres for å brukes i videre etterforskning og straffeforfølgning, øker det tiltakets inngripende karakter, og EMDs praksis viser at det i slike tilfeller skal svært lite til for å konstatere at det foreligger et inngrep i privatlivet.⁵³

Et prinsipp som kan utledes av EMDs praksis er at den enkelte må selv kunne bestemme hva andre skal få vite om egne personlige forhold. Dermed er skjult overvåking et inngrep i retten til privatliv allerede når overvåkingen skjer uten at vedkommende har samtykket til overvåkingen.⁵⁴ Det er nettopp mangelen på viten om overvåkingen – og dermed også samtykke - som definerer skjult overvåking. Slik sett vil all skjult overvåking av personer utgjøre et inngrep i deres privatliv. Det ligger også i ordet at private handlinger ikke lenger er private når de deles med andre, altså observatørene. Derfor kan også overvåking ved bruk av klart synlige overvåkingskamera utgjøre et brudd på privatlivet dersom det er mot ens ønske å bli observert.

Ettersom det ikke kan bli tale om et inngrep i retten til privatliv i det operasjonelle tilfellet fordi det ikke finnes et privatliv som kan krenkes, jf. ovenfor om dette, blir spørsmålet i det følgende om Kystvaktens dronebruk utgjør et inngrep i persontilfellet.

Hva som kan anses som rimelig å forvente i en gitt sammenheng («Forventningsmomentet»⁵⁵) har overføringsverdi til etterforskning av fiskerikriminalitet. I dag er det vanlig at Kystvakten bruker både skip, helikopter og overvåkingsfly til kontroll og etterforskning i norske farvann. Dersom Kystvakten på forhånd informerer om at de vil bruke droner i forbindelse med egen inspeksjonsaktivitet, blir også overvåking utført med droner noe som med rimelighet kan forventes. Dermed utgjør droneovervåkingen, i seg selv, intet inngrep i retten til respekt for privatlivet etter EMK art. 8 nr. 1 – fiskere må forvente at den typen overvåking kan skje.

⁵³ Prop.68 L (2015-2016) s. 162. Se også *Akhlyustin mot Russland* avs. 39.

⁵⁴ Slik også Aall, *Rettsstat og Menneskerettigheter* s. 226

⁵⁵ Jf. bl.a. *Peck mot Storbritannia* ovenfor.

I skillet mellom Kystvaktens kontroll og etterforskningstiltak, er inngrepet mot fiskerne det samme om det kalles «kontroll» eller «etterforskning». Måten tiltaket gjennomføres på blir derfor avgjørende for hvorvidt overvåkingen utgjør et inngrep eller ikke.

Som det fremgår av redegjørelsen ovenfor, er et avgjørende moment for om det foreligger et inngrep, om det tas videoopptak fra overvåkingen og måten disse opptakene brukes på.⁵⁶ Det kan derfor konstateres at det ikke er tale om et inngrep i retten til privatliv dersom det *ikke* tas videoopptak av det som observeres. Begrunnelsen for dette er bl.a. at overvåkingen ikke vil ha konsekvenser for den overvåkede, f.eks. vil det ikke eksistere et opptak som kan brukes som bevis i en senere straffesak.

For Kystvakten blir konsekvensen den at droner også kan brukes i kontrolløyemed i det personelle tilfellet, forutsatt at Kystvakten ikke tar opp og lagrer det som observeres via dronen.

Formålet med Kystvaktens skjulte overvåking i etterforskningsøyemed, derimot, er å etterforske mulige lovbrudd, og evt. bruke videoopptakene som bevis i retten. Lagringen og bruken av overvåkingsvideoen må derfor – i tråd med EMDs praksis – utgjøre et inngrep i fiskernes rett til privatliv, til tross for at dette kan anses som rimelig å forvente.

Konklusjonen er at Kystvaktens bruk av droner i etterforskningsøyemed – i det personelle tilfellet - utgjør et inngrep i retten til privatliv fordi det foretas videoopptak. Det er dette typetilfellet som den videre fremstillingen dreier seg om.

Til tross for at Kystvaktens skjulte overvåking ved bruk av droner *i etterforskningsøyemed* utgjør et inngrep i retten til privatliv, er det ikke dermed slik at tiltaket er illegitimt. Tiltaket kan være fullt ut berettiget dersom de øvrige tre vilkårene i femtrinnsvurderingen er oppfylt. Tema for den videre drøftelsen vil være om Kystvaktens inngrep i persontilfellet kan anses som rettferdiggjort etter de gjenstående tre delene av femtrinnsvurderingen: lovkravet, kravet om legitimt formål og nødvendighet.

⁵⁶ *Leander mot Sverige* avs. 48.

5 Lovkravet

Når Kystvakten gjør inngrep i mannskapets rett til privatliv ved bruk av droner til skjult etterforskning, aktiveres lovkravet – kravet om at inngrepet har hjemmel i lov.

I Grunnloven § 113 er legalitetsprinsippet lovfestet, og lyder slik:

«Myndighetenes inngrep overfor den enkelte må ha grunnlag i lov»

Ordlyden antyder at det foreligger et krav om *formell* lov. I Rt. 1995 s. 530 på side 537 oppsummerer Høyesterett legalitetsprinsippet slik:

«... kravet til lovhjemmel må nyanseres blant annet ut fra hvilket område en befinner seg på, arten av inngrepet, hvordan det rammer og hvor tyngende det er overfor den som rammes. Også andre rettskildefaktorer enn loven selv må etter omstendighetene trekkes inn.»

Grl. § 113 må leses i lys av EMK art. 8 nr. 2, som oppstiller som vilkår at tiltak som kommer i berøring med konvensjonens vern må skje «in accordance with law».⁵⁷

Fra EMDs praksis fremgår det at lovkravet er sammensatt av tre aspekter. For det første må inngrepet ha et visst grunnlag i nasjonal lov. For det andre må loven være tilgjengelig for rettighetssubjektet («accessible»). For det tredje må loven være så presist formulert at lovens konsekvenser er tilstrekkelig forutsigbare («foreseeability»)⁵⁸.

Formålet med lovkravet er å bidra til forutberegnelighet, og hindre at myndighetene utfører vilkårlige inngrep i rettighetene og frihetene som sikres i EMK.⁵⁹

Kravet om nasjonal lovhjemmel er i forarbeidene nærmere presisert som et krav om hjemmel i lov eller *annet rettsgrunnlag*.⁶⁰ Fra EMDs praksis fremgår det at «law» innebærer et krav

⁵⁷ Ulike formuleringer av lovkravet finnes i EMK, bl.a. «prescribed by law» og «in accordance with law». EMD har lagt til grunn at de ulike formuleringene av lovkravet skal tolkes på samme måte. Se bl.a. EMDs plenumsavgjørelse 26. April 1979 *Sunday Times mot Storbritannia* (appl.no. 6538/74) avs. 48.

⁵⁸ Tre EMD-avgjørelser er særlig sentrale ved utledningen av innholdet i lovkravet: *Sunday Times mot Storbritannia*, avs. 48-49; EMDs dom 25. Mars 1983 *Silver m.fl. mot Storbritannia* (appl.no. 5947/72) avs. 86-88, og EMDs plenumsavgjørelse 2. August 1984 *Malone mot Storbritannia* (appl.no.8691/79) avs. 66-68. Disse avgjørelsene er av eldre dato, men innholdet i lovkravet er det samme i dag, se bl.a. *Akhlyustin mot Russland*, avs. 41.

⁵⁹ Jf. *Malone mot Storbritannia* avs. 67 og Aall, *Rettsstat og Menneskerettigheter* s. 127.

⁶⁰ Innst.186 S (2013-2014) s. 31.

om *substansiell* (innholdsmessig) forankring i nasjonal rett.⁶¹ Inngrepet må ha «sufficient basis in domestic law».⁶² «Law» omfatter derfor også rettsregelen som de nasjonale domstolene har tolket seg frem til på bakgrunn av de nasjonale tolkningsprinsippene. Inngrepet må altså være i samsvar med gjeldende nasjonal rett, og denne vurderingen tilhører – i utgangspunktet - de nasjonale domstoler. EMD respekterer som regel de nasjonale domstolenes tolkning, med mindre det er tale om en åpenbar manglende overholdelse av- eller vilkårlighet i anvendelsen av nasjonal rett.⁶³

Kravet om tilgjengelighet innebærer at borgeren skal ha adgang til den informasjonen som er nødvendig for å finne ut om han er i en posisjon som kan gi grunnlag for inngrep i hans rettigheter. Innrettelseshensynet er derfor sentralt.⁶⁴ En naturlig forutsetning er dermed at regelen - i det minste - er offentliggjort, slik at vedkommende har tilgang til- og mulighet til å sette seg inn i regelen.⁶⁵

I praksis er rettsreglenes tilgjengelighet sjeldent problematisk. Det er ikke tale om et formelt krav, og reglene kan anses som tilgjengelige selv om de ikke er offentliggjort i det nasjonale publikasjonsmedium for rettsakter.⁶⁶ I juridisk litteratur gis det uttrykk for at tilgjengelighetskravet er oppfylt dersom den aktuelle regelen er kunngjort, eller publisert på en eller annen måte, f.eks. i litteratur.⁶⁷

Presisjonskravet (også kjent som forutsigbarhetskravet) innebærer at lovhjemmelen må være tilstrekkelig presist formulert slik at adressaten skal kunne forstå den, enten selv eller med juridisk hjelp, og dermed være i en posisjon til å forutse virkningene av den. Lovhjemmelen må være forutsigbar og tiltak som hjemles skal ikke utføres som en overraskelse.⁶⁸ En naturlig forutsetning er dermed at regelen har det innhold som er nærmest ordlydens alminnelige betydning. EMD, derimot, har lagt til grunn at det er umulig, og heller ikke ønskelig at hjemmelsgrunnlagene skal være så presist formulert at virkningene kan forutses med absolutt sikkerhet. Lovhjemlene må ikke være så rigide at det ikke er mulig å tolke dem på en

⁶¹ *Sunday Times mot Storbritannia* avs. 47.

⁶² Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 755.

⁶³ *Ibid.*, s. 756-757.

⁶⁴ Aall, *Rettsstat og Menneskerettigheter* s. 133.

⁶⁵ EMDs dom 21. Juni 2011 *Shimovolos mot Russland* (appl.no. 30194/09) avs. 69-70.

⁶⁶ Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 757.

⁶⁷ Aall, *Rettsstat og Menneskerettigheter* s. 135.

⁶⁸ Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 758.

dynamisk måte – etter endringer i omstendighetene, f.eks. ved ny teknologi.⁶⁹ Graden av presisjon som kreves av lovhjemmelen vil variere med sakens omstendigheter.⁷⁰

I en situasjon der det relevante inngrepet består av skjulte etterforskningstiltak, er presisjonskravet modifisert. Det er ikke slik at forutberegnelighetsvilkåret innebærer at lovhjemmelen må være så presist formulert at individet skal kunne forutse når det er sannsynlig at myndighetene vil foreta det skjulte overvåkingstiltaket, slik at han dermed kan regulere sin atferd deretter. F.eks. ved at kapteinen beordrer at fiskedumping stanses når det foreligger en sannsynlighet for at Kystvakten overvåker fiskefartøyet. Det ville stride mot hele poenget med skjult etterforskning. Det er dermed tilstrekkelig at de rettslige kriteriene er generelt utformet.⁷¹ I sammenheng med skjulte etterforskningstiltak, stiller presisjonskravet som vilkår at loven er tilstrekkelig presist formulert slik at vedkommende har en adekvat indikasjon på *omstendighetene* der skjulte etterforskningstiltak kan bli aktuelt.⁷² Videre må det også være tilstrekkelig klart når offentlige myndigheter har adgang til å iverksette slike inngrep i privatlivet. Presisjonskravet åpner dermed for bruk av skjønnsmessige kriterier, forutsatt at rammen for skjønnsutøvelsen er definert i hjemmelsgrunnlaget.⁷³

Fordi skjulte myndighetstiltak innebærer en særlig fare for myndighetsmisbruk, har EMD formulert visse minimumskrav til lovhjemmelens innhold i saker om skjult overvåking. Særlig fordi den tilgjengelige teknologien blir stadig mer avansert. Kravene fremgår bl.a. av EMDs dom *Weber og Saravia mot Tyskland*,⁷⁴ og gjelder både for generell overvåking og overvåking av individer.⁷⁵ Loven må angi:

1. Hvilke typer lovbrudd som kan gi grunnlag for skjult overvåking.
2. En definisjon av hvilke kategorier av befolkningen som kan være gjenstand for overvåkingen.
3. En begrensning på hvor lang tid overvåkingen kan foregå.
4. Hvilke prosedyrer som må følges for analysering, bruk og oppbevaring av innhentet data. Samt omstendigheter for når data må slettes eller ødelegges.
5. Hvilke forholdsregler som må følges når data deles med andre.

⁶⁹ *Sunday Times mot Storbritannia* avs. 49. Se også Rt. 1995 s. 539, s. 537.

⁷⁰ *Malone mot Storbritannia* avs. 68.

⁷¹ *Ibid.*, avs. 68

⁷² *Shimovolos mot Russland* avs. 68.

⁷³ *Malone mot Storbritannia* avs. 68.

⁷⁴ EMDs dom 29. Juni 2006 *Weber og Saravia mot Tyskland* (appl.no. 54934/00) avs. 95.

⁷⁵ EMDs dom 1. Juli 2008 *Liberty m.fl. mot Storbritannia* (appl.no. 58243/00) avs. 63.

Et moment som tillegges vekt både ved vurderingen av tilgjengelighetskravet og presisjonskravet er om regelen fremstår som fragmentarisk. Dersom rettsregelen må utledes av mange forskjellige rettskilder vil det svekke både regelens tilgjengelighet og forutsigbarhet.⁷⁶

I kapittel 5.1 skal jeg undersøke om Kystvakten har hjemmel til å bruke droner til skjult etterforskning etter norsk lov, altså om det foreligger «basis in domestic law» for tiltaket. I kapittel 5.2 skal jeg undersøke om den eventuelle hjemmelen tilfredsstiller de kvalitative kravene som stilles til lovhjemmelen, altså om hjemmelen er «in accordance with law».

5.1 Har Kystvakten hjemmel til å benytte droner til skjult overvåking i etterforskningsøyemed?

Kystvaktloven § 21 gir Kystvaktens tjenestemenn kompetanse til å iverksette etterforskning, men loven er taus om hvilke etterforskningsmetoder Kystvakten har adgang til å benytte. Personopplysningsloven (popplyl.) §§ 40 og 48 inneholder det generelle forbudet mot kameraovervåking, men gjør intet unntak for Kystvaktens overvåking som evt. kan hjemle droneovervåkingen. Det må derfor undersøkes om det foreligger andre mulige hjemmelsgrunnlag for tiltaket.

Politiets alminnelige adgang til å iverksette skjult kameraovervåking fremgår av strpl. § 202a, og er det eneste mulige hjemmelsgrunnlaget jeg kan finne. Bestemmelsen ble vedtatt for å gi politiet et unntak fra det generelle forbudet mot kameraovervåking i Personopplysningsloven. Begrunnelsen for dette unntaket var at hensynet til etterforskningsmessige behov og kriminalitetsbekjempelse tilsa at politiet burde ha adgang til å foreta skjult kameraovervåking.⁷⁷

For det første, følger det av ordlyden at kun politiet gis kompetanse til å iverksette skjult etterforskning. Kystvakta, derimot, er gitt begrenset politimyndighet og adgang til å iverksette etterforskning, jf. kystvl. § 21. Etterforskningskompetansen er avgrenset innenfor det samme stedige og saklige virkeområde som Kystvaktens politimyndighet. Kystvakta kan foreta etterforskning ved mistanke om overtredelse av en bestemmelse gitt i eller i medhold av de

⁷⁶ Prop.68 L (2015-2016) s. 39, med videre henvisninger til EMDs praksis.

⁷⁷ Ot.prp.nr. 56 (1989-1990) s. 36.

lovene som Kystvakta har til oppgave å sikre, eller andre straffbare handlinger som er begått innenfor Kystvaktas jurisdiksjonsområde.⁷⁸ Eksempelvis kan Kystvakta iverksette etterforskning ved mistanke om at et fiskefartøy driver ulovlig utslipp av fisk, jf. ilandføringsplikten etter Havressurslova § 15, jf. kystvl. §§ 9 bokst. e, og 21 annet ledd.

Kystvakta omfattes følgelig av begrepet «politi» i strpl. § 202a, og bestemmelsen kan derfor fungere som hjemmel for Kystvaktens skjulte overvåking ved bruk av droner, dersom tiltaket oppfyller lovens øvrige vilkår.

Hjemler strpl. § 202a Kystvaktens droneovervåking?

Strpl. § 202a første ledd inneholder inngangsvilkårene, og lyder som følger:

«Når det foreligger skjellig grunn til mistanke om en eller flere straffbare handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder, kan politiet iverksette skjult kameraovervåking på eller fra offentlig sted når slik overvåking vil være av vesentlig betydning for etterforskningen. Beslutning treffes av retten».

Strpl. § 202a gjelder kun for etterforskning og Kystvakten kan derfor ikke bruke bestemmelsen som hjemmel for tiltak med andre formål, f.eks. kontroll. Følgelig må Kystvakten operere i etterforskningsøyemed for at droneovervåkingen i det personelle tilfelle evt. skal være legitimt.

Bestemmelsen hjemler kun overvåking fra «offentlig sted». Straffeloven § 10 definerer «offentlig sted» som et «sted bestemt for alminnelig ferdsel eller et sted der allmennheten ferdes». I forarbeidene brukes «privat sted» som motsetningen til «offentlig sted».⁷⁹ Luftrommet og havet er tilgjengelig for offentligheten. Det er ikke tvil om at luftrommet som dronene opereres i - og der overvåkingen skjer fra - kan karakteriseres som offentlig sted, det samme gjelder havet, og følgelig kan Kystvakten bruke droner på havet.

⁷⁸ Se kystvl. Kap. 3 med videre henvisninger til de øvrige lovene som Kystvakta skal sikre overholdelsen av.

⁷⁹ Prop.68 L (2015-2016) s. 159.

Strpl. § 202a hjemler kun «kameraovervåking» og det neste spørsmålet er om Kystvaktens droneovervåking omfattes av begrepet.⁸⁰

Strpl. § 202a fjerde ledd angir hva som menes med «kameraovervåking», og skal forstås på samme måte som popplyl. § 36, der formuleringen er hentet fra.⁸¹ Strpl. § 202a fjerde ledd lyder slik:

«Som kameraovervåking regnes vedvarende eller regelmessig gjentatt personovervåking ved hjelp av fjernbetjent eller automatisk virkende overvåkingskamera eller annet lignende utstyr som er fastmontert. Som kameraovervåking anses overvåking med mulighet for opptak av bildemateriale.»

Popplyl. § 36 inneholder samme definisjon, men – til forskjell fra strpl. § 202a fjerde ledd – anses overvåking både med og uten mulighet for opptak av lyd- og bildemateriale som kameraovervåking. Det følger imidlertid av ordlyden at strpl. § 202a kun hjemler overvåking med mulighet for opptak av bildemateriell.

Strpl. § 202a hjemler videre kameraovervåking av «vedvarende eller regelmessig gjentatt» karakter. Det er ingen nøyaktig grense for hva som etter en alminnelig språkforståelse kan karakteriseres som vedvarende eller regelmessig gjentatt. Begge begrepene har et relativt meningsinnhold. En kontinuerlig overvåking av et område, uavhengig av hvor lang tid overvåkingen foregår vil kunne omfattes av ordlyden. Det samme vil gjelde gjentatt overvåking av samme objekt uavhengig av hvor mange ganger det har skjedd før, eller hvor lang tid som har passert mellom hver gang.

Det følger av strpl. § 202a sjette ledd, at skjult overvåking ikke kan foregå over lenger tid enn strengt nødvendig og høyst 4 uker. «Vedvarende eller regelmessig gjentatt» må leses i lys av denne begrensningen, slik at droneovervåkingen som bestemmelsen evt. hjemler ikke kan foregå lenger enn hva de ovenfornevnte tidsbegrensningene tillater.

⁸⁰ De eldre rettskildene bruker begrepet «fjernsynsovervåking» som er erstattet med «kameraovervåking». Innholdet i begrepene er det samme, kun terminologien er endret. Se bl.a. Prop.47 L (2011-2012) under merknaden til § 36 (dokumentet er ikke sidenummeret). Derfor er også eldre rettskilder tilknyttet bestemmelsene der «fjernsynsovervåking» brukes relevante ved tolkingen av begrepet «kameraovervåking».

⁸¹ Prop.69 L (2015-2016) s. 279.

Ut ifra en mer til det mindre-vurdering må det fastslås at dersom strpl. § 202a kan hjemle overvåking som skjer over en tidsperiode på flere uker, må den også kunne hjemle overvåking som skjer over kortere tidsperioder.

Strpl. § 202a hjemler videre «kameraovervåking» der innretningen er «fast montert». Etter ordlyden faller droner utenfor det loven anser som kameraovervåking, ettersom droner er mobile.

Som tidligere forklart er det i samsvar med lovkravet at bestemmelser blir tolket dynamisk og at lovkravet vil endre seg med sakens omstendigheter (f.eks. ved ny teknologi).⁸² Spørsmålet blir dermed om også mobile kameraløsninger kan innfortolkes i strpl. § 202a, og i så fall om lovkravet er til hinder for dette.

Forarbeidene viser at bakgrunnen for lovens krav om at middelet for kameraovervåking må være fast montert var ønsket om at ordinær, manuell fotografering eller filming (mobile løsninger) ikke skulle omfattes. Begrunnelsen var at lovens omfang ville bli for ekstensiv og forøvrig også umulig å håndheve, ettersom enhver person som filmet en annen ville ha vært omfattet av forbudet mot kameraovervåking. Dette til tross for at denne typen overvåking kan være like inngripende som tradisjonell overvåking. Kravet om at den filmede blir gjort oppmerksom på filmingen (varslingsreglene) ville også vanskelig kunne overholdes. Behandlingen av personopplysningene som videoen evt. ville inneholde var uansett regulert andre steder i loven, og fotografering eller filming med mobilt eller håndholdt kamera utgjorde derfor ikke et «lovtomt» område.⁸³ Lovgiver gav altså uttrykk for et ønske om å begrense omfanget til forbudet mot kameraovervåking, slik at forbudet - reelt sett - kunne håndheves i praksis.

Det sier seg selv at de ovenfornevnte argumentene for å unnta mobile kameraløsninger ikke passer skjult overvåking foretatt av de offentlige myndighetene i sammenheng med kriminalitetsbekjempelse. Det er ikke tale om ordinær filming eller fotografering, men overvåking som skjer i unntakstilfeller, etter strenge vilkår. Derfor blir heller ikke omfanget av forbudet for ekstensivt av å tillate myndighetene å bruke mobile kameraløsninger ved skjult overvåking. Videre er varslingsreglene irrelevante for skjult kameraovervåking i etterforskningsøyemed, ettersom den observerte må være uvitende om tiltaket for at det skal

⁸² Se. s. 20-22.

⁸³ Prop.47 L (2011-2012) pkt. 7.3.5.

ha effekt. Lovgivers *begrunnelse* for å unnta mobile kameraløsninger blir altså respektert selv om strpl. § 202a tolkes slik at bestemmelsen også åpner for bruk av mobile kameraløsninger.

Lovgiver har – som tidligere nevnt – gitt politiet et unntak fra forbudet mot kameraovervåking i strpl. § 202a. Dette unntaket ble begrunnet med et ønske om å bidra til kriminalitetsbekjemping og å legge til rette for etterforskningsmessige behov.⁸⁴

Dersom strpl. § 202a ikke gir adgang til å bruke droner til å foreta den skjulte etterforskningen, må Kystvakten holde seg til inspeksjonsmetodene som brukes i dag, altså helikopter, overvåkningsfly eller Kystvaktens egne skip. Det sier seg selv at kostnadene ved å bruke fly, skip eller helikopter til overvåking er langt høyere enn hva kostnadene ville ha vært ved å bruke droner, som verken krever mannskap eller nevneverdig drivstoff for å operere. Droner er også såpass billige i drift at flere droner kan brukes samtidig, f.eks. fra samme skip. Dette tillater Kystvakten å etterforske flere tilfeller samtidig i en mye større radius. Sett hen til det enorme havområdet som Kystvakten har ansvar for, vil adgangen til å benytte droner til skjult etterforskning være klart i samsvar med ønsket om å ha en effektiv Kystvakt som kan utføre etterforskning på en raskest- og billigst mulig måte. Dette vil bidra til at loven overholdes og dermed også sentrale samfunnsinteresser, f.eks. miljøhensyn.

Lovgivers ønske om å bidra til kriminalitetsbekjempelse, og legge til rette for etterforskningsmessige behov, samt hensynet til effektivitet blir således best realisert ved å velge det tolkningsresultat som åpner for at strpl. § 202a også hjemler mobile kameraløsninger ved skjult kameraovervåking. Dette gjør seg særlig gjeldende for Kystvakten som ikke har mulighet til å installere fastmonterte kameraer på havet (det finnes ingenting å montere kameraene på).

Formålet med straffeprosessen er at strafferettspleien realiseres. Den skal bidra til allmenn- og individualprevensjon via kriminalisering og rettshåndheving. Straffbare handlinger skal avdekkes og den skyldige skal straffes. En viktig målsetning i straffeprosessen er bl.a. at etterforskningen kan gjennomføres hurtig og kostnadseffektivt – samfunnets ressurser er begrensede. Samtidig skal etterforskningen også respektere sentrale samfunns- og

⁸⁴ Ot.prp.nr. 56 (1989-1990) s. 36.

individualverdier, f.eks. privatlivet, på en balansert måte. Etterforskningen skal også utføres på en måte som vekker tillit til rettsapparatet.⁸⁵

Det kan ikke sies at individuelle hensyn - f.eks. privatlivet – fortrenses mer dersom Kystvakten bruker droner fremfor fly eller helikopter som brukes i dag og som også er mobile. Innholdet av videoen vil være lik, enten det filmes på den ene eller den andre måten. Ut ifra en mer til det mindre-vurdering må det også være adgang til å bruke droner til overvåking, når Kystvakten har rett til å bruke overvåkningsfly til skjult overvåking. Den eneste forskjellen er at droneovervåking ikke kan sies å være noe vedkommende kan observere selv, som jo er begrunnelsen for å tillate overvåkingen fra overvåkingsfly eller helikopter, utført av personell om bord i luftfartøyet. Dessuten vil droneovervåkingen foregå over en kortere tidsperiode pga. dronenes operasjonelle tidsbegrensning, som videre reduserer fortrennelsen av de individuelle hensyn. Det er derfor ingenting ved droneovervåkingen som er mer inngripende enn metodene som allerede tillates. Straffeprosessens formål taler dermed også for at strpl. § 202a skal omfatte mobile kameraløsninger.

Det samlede rettskildebildet og reelle hensyn taler klart i favør for at mobile kameraløsninger kan innfortolkes i strpl. § 202a, slik at bestemmelsen hjemler Kystvaktens bruk av droner til skjult kameraovervåking i etterforskningsøyemed, til tross for ordlydens begrensning. Denne løsningen må anses som i tråd med gjeldende rett. Lovkravet kan – på dette punktet - ikke anses å være til hinder for at overvåking ved bruk av droner kan hjemles etter strpl. § 202a.

Videre må det være tale om «personovervåking» for at overvåkingen skal karakteriseres som «kameraovervåking» og dermed være hjemlet i strpl. § 202a. Det er et krav om at personene som filmes skal kunne identifiseres på videoen for at det kan være tale om «personovervåking». Det vil være tilstrekkelig at man f.eks. kan gjenkjenne et spesielt ganglag eller funksjonshemming. Overvåking av f.eks. industrielle prosesser faller utenfor, selv om personer tilfeldigvis kan komme inn i kameraets blikkfang.⁸⁶

Det vil være mest naturlig å tolke persontilfellet som «personovervåking» ettersom fiskerne er klart synlige i videoopptaket og terskelen for gjenkjenning er såpass lav. En kommer ikke unna faktumet at man kan se fiskerne på videoen. De beste grunner taler derfor for at det må

⁸⁵ Se strpl. § 226, og Øyen, *Straffeprosess* s. 24-25.

⁸⁶ Ot.prp.nr.56 (1989-1990) s. 57-58.

konstateres at droneovervåkingen - i persontilfellet - anses som «personovervåking», og at overvåkingen omfattes av strpl. § 202a.

Det er ikke tvil om at droneovervåking oppfyller vilkåret om at kameraovervåkingen må være «fjernbetjent», «automatisk vikende» eller «annet lignende utstyr». Ordlyden antyder at alle teknologiske innretninger er omfattet. Denne forståelsen er i samsvar med forarbeidene som presiserer at bestemmelsen skal regulere alle former for tekniske innretninger som kan formidle bilder.⁸⁷

Strpl. § 202 a hjemler skjult overvåking kun i tilfeller der det foreligger «skjellig grunn til mistanke» om en eller flere straffbare handlinger. Kystvakten må således påvise at vilkåret er oppfylt før den skjulte overvåkingen kan igangsettes.

Etter en alminnelig språkforståelse kan «skjellig grunn til mistanke» oppfattes som et krav om rimelig mistanke. Nøyaktig hvor terskelen går, og om mistanken baseres på subjektive oppfatninger eller objektive kriterier er vanskelig å konstatere på bakgrunn av ordlyden alene, ettersom rimelighet er relativt.

Om vilkåret «skjellig grunn» har Høyesteretts Kjæremålsutvalg uttalt at det må foreligge god eller rimelig grunn. Det skal foreligge objektive holdepunkter for mistanken, og det skal være mer sannsynlig at vedkommende har begått det aktuelle lovbruddet enn ikke (sannsynlighetsovervekt). Det kreves ikke kvalifisert sannsynlighetsovervekt.⁸⁸ Vurderingen om det foreligger «skjellig grunn» skal foretas etter en skjønnsmessig helhetsvurdering ettersom nøyaktige målinger ikke er praktisk mulig. Det kreves heller ikke en bestemt mistenkt.⁸⁹

Videre krever strpl. § 202a at den mistenkte lovovertrедelsen kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder. Dersom Kystvakten har skjellig grunn til mistanke om et lovbrudd som *ikke* kan medføre høyere straff enn 6 måneder, har Kystvakten heller ikke kompetanse til å foreta skjult kameraovervåking etter strpl. § 202a.

⁸⁷ Ot.prp.nr.56 (1989-1990) s. 58.

⁸⁸ Rt. 1997 s. 1856, s. 1857 (kjm.utv.). Se også Rt. 1993 s. 1302 (kjm.utv.).

⁸⁹ Hans Bjerke, Erik Keiserud og Knut E. Sæther, *Straffeprosessloven Kommentartutgave*, 4. utg., bind 1, Oslo 2011 s. 619 og 696 (pkt. 9).

Oppgaven sentrerer seg rundt etterforskning av fiskerikriminalitet, særlig ulovlig fiske og fiskedumping og følgelig brukes disse som eksempler. Brudd på ilandføringsplikten (fiskedumping) straffes normalt med bøter eller fengsel inntil ett år, jf. Havressurslova § 61. Det samme gjelder brudd på reguleringsbestemmelsene, jf. § 60. Fiskedumping, og ulovlig gjennomføring av fisket kan også - enten ved grov uaktsomhet eller forsett - straffes med fengsel inntil seks år, jf. Havressurslova § 64.

Således er også strafferammen i strpl. § 202a oppfylt, og Kystvakten har følgelig hjemmel til å foreta skjult etterforskning ved mistanke om de ovenfornevnte lovbruddene.

Til slutt må den skjulte overvåkingen være av «vesentlig betydning» for etterforskningen. Etter ordlyden innebærer vilkåret at etterforskningen nærmest ikke vil komme noen vei dersom skjult overvåking ikke benyttes. Så strengt skal bestemmelsen ikke forstås. «Overvåkingen [må] på en kvalifisert måte være til hjelp for å avdekke de straffbare forholdene, sikre bevis osv. Det er imidlertid ikke nødvendig at skjult kameraovervåking er den eneste mulige etterforskningsmetoden i saken» (mine braketter).⁹⁰ Som nevnt i innledningen, må Kystvakten ta fiskefartøyene på friske spor når de dumper fisk eller fisker i feil sone, ettersom dette ikke kan oppdages på radar. Det er naturligvis ingen fiskefartøy som bryter loven når Kystvakten er synlig til stede. Derfor er skjult etterforskning nærmest den eneste effektive muligheten Kystvakten har til å bekjempe fiskerikriminalitet. Derfor kan det også legges til grunn at bruken av skjult overvåking vil oppfylle vilkåret om at tiltaket er av «vesentlig betydning» for etterforskningen i de aller fleste etterforskningssakene som Kystvakten iverksetter. Spørsmålet må derimot avgjøres i den konkrete sak og kan ikke besvares på et generelt grunnlag.

Konklusjonen er at Kystvakten har hjemmel – i strpl. § 202a - til å benytte droner til skjult overvåking i etterforskningsøyemed.

5.2 Er lovhjemmelen av tilstrekkelig kvalitet?

Som forklart ovenfor - i kapittel 5 - er det ikke tilstrekkelig for å oppfylle lovkravet at Kystvaktens etterforskning ved bruk av droner har hjemmel i lov. Loven må i tillegg oppfylle de kvalitative kravene om tilgjengelighet og presisjon. Først da kan Kystvaktens inngrep i det

⁹⁰ Prop.68 L (2015-2016) s. 159.

personelle tilfellet anses som rettferdiggjort etter lovkravet. Presisjonskravet er sammensatt av flere aspekter og behandles fortløpende.

Strpl. § 202a er en alminnelig lovbestemmelse som er kunngjort og derfor – selvsagt – også offentlig tilgjengelig. Selv om vedkommende skulle behøve juridisk hjelp for å forstå at Kystvakten også omfattes av begrepet «politi», eller at overvåking ved bruk av droner kan anses som «kameraovervåking», og dermed hjemles etter strpl. § 202a, så er dette også akseptert av EMD.⁹¹ Det er utvilsomt at strpl. § 202a oppfyller kravet om tilgjengelighet.

Når det gjelder kravet til hjemmelens presisjon så er kravet modifisert ettersom det her er tale om skjult etterforskning. I slike saker er presisjonskravets formål å hindre vilkårlig myndighetsutøving. I saker om skjulte etterforskningstiltak er det altså tilstrekkelig at vedkommende har en indikasjon på hvilke omstendigheter som kan gi grunnlag for den skjulte overvåkingen. Det må være tydelig hvilke betingelser som må være oppfylt før Kystvakten har adgang til å foreta den skjulte etterforskningen. Det kreves ikke at vedkommende skal kunne forutse nøyaktig når den skjulte overvåkingen vil finne sted. Det er altså de *prosessuelle* reglene som er gjenstand for kvalitetskontroll etter lovkravet i saker om skjult etterforskning, nettopp fordi at det er disse som skal hindre vilkårlighet.

Tilfredsstillen loven minimumskravene for å forhindre vilkårlig bruk av overvåkingen som strpl. § 202a hjemler?

Ettersom skjult overvåking innebærer en risiko for myndighetsmisbruk, har EMD – som forklart i kapittel 5 - stilt fem minimumskrav til lovens innhold for å forhindre misbruk og vilkårlighet, og dermed være «in accordance with law».⁹²

For det første må det fremgå hvilke typer lovovertrедelser som kan gi grunnlag for skjult etterforskning. Det fremgår av strpl. § 202a første ledd at lovovertrедelser som kan gi fengselsstraff på mer enn ett år kan gi grunnlag for skjult overvåking. Det er ingen nærmere beskrivelse av- eller henvisning til nøyaktig hvilke handlinger som kan gi slik straff. Kystvaktens oppgaver fremgår av kystvl. kap. 3, med videre henvisning til andre lover som

⁹¹ Se bl.a. *Silver m.fl. mot Storbritannia* avs. 88, og Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighetskonvention - for praktikere* s. 758.

⁹² *Weber og Saravia mot Tyskland* avs. 95.

Kystvakten har til oppgave å verne.⁹³ Det er mistanke om brudd på bestemmelsene som Kystvakten er satt til å påse overholdelsen av som kan gi grunnlag for skjult etterforskning. Videre omfattes også andre typer straffbare handlinger, forutsatt at minstestrafen er fengsel over ett år. Således er det klart formulert hvilke typer straffbare handlinger som kan gi grunnlag for skjult etterforskning.

For det andre må det fremgå hvilken kategori av mennesker som kan være gjenstand for overvåkingen. Dette er ikke eksplisitt nevnt i strpl. § 202a, men det følger av ordlyden at kun de som med rimelig grunn kan mistenkes å ha utført straffbare handlinger som kan overvåkes. Således retter overvåkingen seg kun mot antatt kriminelle, og slik reduseres også antall uskyldige som utsettes for overvåkingen. Overvåkingsmålene må også befinne seg på offentlig område og overvåkingen kan bare tillates der målene trolig befinner seg, og dermed innsnevres kretsen ytterligere. Således er kategorien av de som kan overvåkes tilstrekkelig definert, og kriteriet må anses oppfylt.

For det tredje må bestemmelsen angi en tidsbegrensning for hvor lenge overvåkingen kan skje. Det følger av strpl. § 202a sjette led at den skjulte overvåkingen må tillates for et bestemt tidsrom og ikke overstige fire uker. Det tredje minimumskravet er derfor oppfylt.

For det fjerde kreves det at det foreligger bestemmelser som regulerer behandling, oppbevaring og sletting av data som innsamles ved det skjulte etterforskningstiltaket. Det finnes ingen generell regel om dette i straffeprosessloven. For romavlytting er dette særskilt regulert i straffeprosessloven fordi romavlytting anses som såpass inngripende at det ble ansett som ønskelig med en særregulering i strpl. om oppbevaring og sletting av den innhentede informasjonen. For skjult kameraovervåking, derimot, er bruk og oppbevaring ikke regulert i straffeprosessloven. Personopplysningsloven kommer ikke til anvendelse fordi den ikke regulerer bruken av data som benyttes i sammenheng med rettspleielovene.⁹⁴ Politiregisterloven inneholder grundige reguleringer av behandling, oppbevaring og sletting av data innhentet bl.a. ved skjult kameraovervåking. Behandlingsreglene finnes i lovens kapittel 2 som bl.a. bestemmer at opplysningene bare skal behandles til det formål de er innhentet for (§ 4), og bare når det er nødvendig ut fra formålet (§ 5). Det stilles også krav til opplysningenes relevans og kvalitet (§6). Loven bestemmer at opplysningene ikke skal lagres

⁹³ Se kystvl. § 21.

⁹⁴ Se Personopplysningsforskriften nr. 1265/2000 § 1-3, og popplyl. § 5.

lenger enn nødvendig og at de deretter skal slettes eller sperres, jf. §§ 6 nr. 3 og 50. Også det fjerde minstekriteriet anses oppfylt.

For det femte må det foreligge forholdsregler ved deling av de innhentede opplysningene med andre. Disse reglene finnes i politiregisterloven kap. 5, og derfor anses også det siste kriteriet for oppfylt. Således tilfredsstillen loven minimumskravene for å forhindre vilkårlig bruk av overvåkingen som strpl. § 202a hjemler.

Er de skjønsmessige vilkårene tilstrekkelig definerte?

Dersom det foreligger skjønsmessige vilkår for myndighetenes adgang til å iverksette skjulte etterforskningstiltak, er det – som forklart ovenfor - i EMDs praksis utviklet krav om at omfanget av den skjønsmessige vurderingen, og hvordan vurderingen skal foregå, skal være tilstrekkelig definert.⁹⁵

Hvorvidt skjulte etterforskningstiltak etter strpl. § 202a kan iverksettes, er avhengig av skjønsmessige vurderinger. Tiltaket må være av «vesentlig betydning» for etterforskningen, og det må foreligge «skjellig grunn til mistanke» om en eller flere straffbare handlinger. De skjønsmessige vurderingene er ikke nærmere beskrevet i strpl. § 202a, men det fremgår av forarbeidene at hvorvidt den skjulte etterforskningen skal kunne iverksettes, er avhengig av avveining av «på den ene siden hensynet til effektiv etterforskning og på den annen side hensynet til integritet til dem som ferdes på stedet ... Dette avgjøres etter en konkret helhetsvurdering, hvor det særlig skal legges vekt på alvorlighetsgraden av den straffbare handlingen, hvorvidt det foreligger alternative etterforskningsmetoder, hvor beferdet stedet er, osv.».⁹⁶

De skjønsmessige vurderingene «skjellig grunn til mistanke» og «vesentlig betydning» er behandlet ovenfor på s. 29-30. Vilråene må anses som tilstrekkelig definert, og tilfredsstillen derfor presisjonskravet.

Videre defineres skjult overvåking som et tvangstiltak og må derfor også tilfredsstillen de alminnelige vilråene for adgangen til å benytte tvangstiltak som er lovfestet i strpl. § 170a.

⁹⁵ *Malone mot Storbritannia* avs. 68.

⁹⁶ Prop.68 L (2015-2016) s. 159.

Nærmere forklart innebærer bestemmelsen at det må foreligge tilstrekkelig grunn for tvangstiltaket og at tiltaket er forholdsmessig. Om denne vurderingen finnes det rikelig med praksis og utgjør ytterligere retningslinjer for den skjønnsmessige vurderingen av om det skjulte etterforskningsstiltaket kan iverksettes.⁹⁷ Jeg går ikke nærmere inn på denne vurderingen. Hensikten er å påpeke at bestemmelsen utgjør et ytterligere vern mot myndighetsmisbruk.

Således foreligger det beskrivelser av rammene for de skjønnsmessige vurderingene og hvordan de skal utføres. Derfor er også de skjønnsmessige vilkårene som strpl. § 202a åpner for i tråd med presisjonskravet.

Som det fremgår av redegjørelsen ovenfor, er skjult kameraovervåking regulert i et samspill mellom mange forskjellige rettskilder og kan derfor anses som fragmentarisk. Dette vil i utgangspunktet svekke argumentet for at lovreguleringen av skjult kameraovervåking er tilstrekkelig tilgjengelig og forutsigbar. På den andre siden ville det vært svært tungvint med en bestemmelse som regulerte alle aspektene av skjult kameraovervåking, og dette er heller ikke nødvendig.

Kystvaktens bruk av droner til overvåking i etterforskningsøyemed utgjør et beskjedent inngrep i privatlivet.⁹⁸ Følgelig blir vurderingen av tiltakets legalitet mindre inngående eller strengt enn dersom tiltaket hadde vært mer inngripende, f.eks. dersom det gjaldt romavlytting i et privat hjem. Det foreligger også adekvate og effektive sikkerhetsmekanismer mot vilkårlighet. At adgangen for å benytte skjult kameraovervåking fremstår som fragmentarisk kan – i dette tilfellet - ikke resultere i at lovens kvalitet anses som utilstrekkelig.

Med dette konkluderes det at Kystvakten både har hjemmel til å bruke droner til skjult overvåking i etterforskningsøyemed og at hjemmelsgrunnet tilfredsstillende de kvalitative lovkravene om tilgjengelighet og presisjon. Kystvaktens inngrep ovenfor fiskerne anses derfor som rettfærdiggjort etter lovkravet.

Neste steg i vurderingen av om Kystvaktens inngrep i det personelle tilfellet kan anses som rettfærdiggjort, er om tiltaket forfølger et legitimt formål.

⁹⁷ Nærmere om strpl. § 170a i bl.a. Bjerke, Keiserud og Sæther *Straffeprosessloven kommentarutgave* s. 609-615.

⁹⁸ Nærmere om inngrepets karakter nedenfor på s. 40-41.

6 Har Kystvaktens dronebruk et legitimt formål?

Det følger av EMK art. 8 nr. 2 at Kystvaktens bruk av droner som utgjør et inngrep i privatlivet, må fylle et av de opplistede legitime formålene. Bare tiltak som er begrunnet i et legitimt formål kan evt. anses som nødvendige.

EMK art. 8 nr. 2 er en unntaksbestemmelse og må av den grunn tolkes innskrenkende. Betydningen av dette er at listen er uttømmende, og at inngrepstiltak må begrunnes på en overbevisende måte.⁹⁹

Videre må begrunnelsen for tiltaket foreligge på tidspunktet for inngrepet. EMD har ikke akseptert tiltak som i ettertid begrunnes med et legitimt formål, uansett om tiltaket helt klart omfattes av et av de legitime formålene. Altså en begrunnelse *ex post facto* aksepteres ikke.

100

Det legitime formålet som kan begrunne Kystvaktens bruk av droner er «... for the prevention of disorder or crime» (kriminalitetsbekjempelse). Ordet «prevention» gir en antydning til at bare tiltak som kan forhindre *fremtidige* forbrytelser kan anses som legitime. Dette vil være uproblematisk for Kystvaktens kontrolltiltak, men kan være problematisk for etterforskningstiltak fordi formålet med etterforskningen er å undersøke om det pågår eller allerede har skjedd et lovbrudd. Altså en undersøkning av nåtid eller fortid. Så snevert skal bestemmelsen derimot ikke tolkes. Det fremgår uttrykkelig av EMDs praksis at også etterforskningstiltak kan begrunnes med formålet om å forhindre uro og kriminalitet.¹⁰¹

Omfanget til de legitime formålene favner så vidt at de dekker de aller fleste inngripende tiltak som medlemsstatene mener er nødvendige. I praksis forekommer det derfor svært sjeldent at formålet med inngrepet anses som problematisk.¹⁰²

Konklusjonen er at Kystvaktens bruk av droner, både i sammenheng med kontroll og etterforskning, kan begrunnes med formålet om å forhindre uro og kriminalitet, etter EMK art. 8 nr. 2. Forutsatt at det legitime formål søkes oppnådd på tidspunktet for tiltaket.

⁹⁹ Se bl.a. EMDs dom 25. Februar 1993 *Funke mot Frankrike* (appl.no. 10828/84) avs. 55.

¹⁰⁰ Se bl.a. EMDs dom 25. Januar 1997 *Z mot Finland* (appl.no. 22009/93) avs. 75.

¹⁰¹ Se bl.a. EMDs dom 16. Desember 1997 *Camenzind mot Sveits* (appl.no. 21353/93) avs. 40.

¹⁰² Se Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 766.

Neste – og siste - steg i vurderingen av om Kystvaktens inngrep i retten til vern om privatlivet etter EMK art. 8 nr. 1 skal kunne anses som konvensjonsmessig, er kravet om at inngrepet må være «... necessary in a democratic society», altså nødvendig i et demokratisk samfunn jf. EMK art. 8 nr. 2.

7 Nødvendighetskravet

Det er ikke slik at et hvert kriminalitetsbekjempende tiltak kan anses som konvensjonsmessig. Det må også foretas en vurdering av om tiltaket er nødvendig i et demokratisk samfunn. Borgernes forventning om å kunne leve sine liv uten at staten blander seg inn i deres private sfære, må veies mot samfunnets behov for å kunne ta i bruk krenkende metoder for å bekjempe kriminalitet.¹⁰³

Begrepet “nødvendig” har ikke slik fleksibilitet at det omfatter tiltak som kan anses som «nyttig», «ønskelig», e.l. I tillegg så er kjennetegnene på et «demokratisk samfunn» pluralisme, toleranse og åpenhet som betyr at flertallets rådende meninger ikke alltid skal trumfe mindretallets meninger, som i et utilitaristisk samfunn. I stedet skal det søkes å nå en balanse som sikrer at minoriteter får en rettferdig behandling og at dominante posisjoner ikke misbrukes.¹⁰⁴ Det er således ikke holdbart å konstatere at mannskapet om bord på fiskefartøy må finne seg i enhver form for overvåking kun fordi majoritetens ønske om å forhindre miljø- og fiskerikriminalitet tilsier at det må være slik.

Om nødvendighetskravet har EMD uttalt at «[t]he notion of necessity implies that the interference corresponds to a pressing social need and, in particular, that it is proportionate to the legitimate aim pursued.”¹⁰⁵

Ytringen synliggjør at nødvendighetsvurderingen er sammensatt av to deler. En generell del som omhandler inngrepets nødvendighet hensett til det rådende samfunnsforhold, og en

¹⁰³ Prop.68 L (2015-2016) s. 40-41.

¹⁰⁴ Se. Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighetskonvention - for praktikere* s. 767-768, med videre henvisninger til EMDs praksis.

¹⁰⁵ EMDs dom 12. Februar 2013 *Yefimenko mot Russland* (appl.no. 152/04) avs. 142.

spesiell del som omhandler det aktuelle inngrepets nødvendighet i den konkrete kontekst.¹⁰⁶ Sistnevnte del av nødvendighetsvurderingen omtales som kravet til proporsjonalitet. Disse to delvurderingene sikrer at det blir tatt hensyn til både individets rettigheter og flertallets behov. Formålet med en vurdering av den konkrete sak er å sikre at konvensjonsrettighetene blir gjennomført på en effektiv måte, og å hindre mekanisk bruk av inngrepstiltak.¹⁰⁷

Den generelle delen av nødvendighetskravet

Ved vurderingen av om et inngrep er nødvendig i et demokratisk samfunn, samt hvilke inngrepstiltak som kan anvendes, skal det tas hensyn til statenes skjønnsmargin.¹⁰⁸ Statenes skjønnsmargin er en faktor som bestemmer hvor grundig EMD overprøver statenes vurdering av nødvendigheten av et inngrepstiltak. Det er altså statene som i første omgang skal vurdere og begrunne om et inngrep er å anse som nødvendig i et demokratisk samfunn. EMDs oppgave – i denne sammenhengen - kan karakteriseres som en «kvalitetssjekk» av om statenes vurdering av inngrepet er konvensjonsmessig.¹⁰⁹

Omfanget av statenes skjønnsmargin beror bl.a. på hvilken konvensjonsrettighet det gjøres inngrep i, rettighetens betydning for individet som inngrepet retter seg mot, inngrepets karakter og hvilket formål som søkes oppnådd ved inngrepet.¹¹⁰

EMDs dom *Roman Zakharov mot Russland* omhandlet hemmelig telefonavlytting foretatt av myndighetene. Telefonavlyttingen hadde (bl.a.) som formål å bekjempe kriminalitet. EMD uttalte - på generelt grunnlag - at dersom inngrepet foretas skjult, er lovkravet og nødvendighetskravet nært sammenbundet. Lovens kvalitet må være slik at den forhindrer vilkårlig bruk av det skjulte etterforskningstiltaket, slik at tiltaket kun benyttes når det er «nødvendig i et demokratisk samfunn».¹¹¹ Avgjørelsen illustrerer at i saker om skjulte

¹⁰⁶ Anett Beatrix Osnes Fause, «Kravet til legalitet, nødvendighet og proporsjonalitet når det utøves polisiær eller påtalemessig myndighets som griper inn i vernet etter EMK art. 8 nr. 1», *Tidsskrift for Strafferett*, 2014 (vol. 14) s. 46-60 (s. 55).

¹⁰⁷ EMDs storkammeravgjørelse 12. September 2012 *Nada mot Sveits* (appl.no. 10593/08) avs. 182.

¹⁰⁸ *Yefimenko mot Russland* avs. 142.

¹⁰⁹ Kjølbros, *Den europeiske menneskerettighedskonvention - for praktikere* s. 768-769.

¹¹⁰ *Nada mot Sveits* avs. 184.

¹¹¹ EMDs storkammeravgjørelse 4. Desember 2015 *Roman Zakharov mot Russland* (appl.no. 47143/06) avs. 236-237.

myndighetstiltak inneholder nødvendighetskravet også et krav om at loven inneholder tilstrekkelige prosessuelle regler for å hindre vilkårlig bruk. Kun da kan lovhjemmelen – og tiltaket som hjemles deretter - anses som «nødvendig i et demokratisk samfunn». Denne vurderingen knytter seg til den generelle nødvendigheten av tiltaket fordi den ikke er avhengig av den konkrete sak, men momentet har også vært brukt i den konkrete proporsjonalitetsvurderingen.¹¹²

Norges Justis- og beredskapsdepartement har påpekt at EMD – også innenfor kriminalitetsbekjempelse - har vist en tilbakeholdenhet med å overprøve statenes vurdering av nødvendigheten. Videre, at EMDs praksis viser at de hemmelige etterforskningsmetodene som straffeprosessloven hjemler, neppe vil være i strid med EMK art. 8 nr. 2. Begrunnelsen for dette var at romavlytting - i prinsippet - ble godtatt i *Mallone mot Storbritannia*, og telefonavlytting har også ved flere anledninger blitt akseptert som politimetode. Selv for de mest inngripende etterforskningsmetodene (f.eks. de som retter seg mot hjemmet) har EMD i stor grad bare overprøvd om hjemmelen i tilstrekkelig grad inneholder vern mot vilkårlig bruk.¹¹³

Proporsjonalitetsvurderingen: den spesielle delen av nødvendighetskravet

Proporsjonalitetsprinsippet stiller krav til at det foreligger et rimelig forhold mellom formålet som ønskes oppnådd og midlene som brukes for å nå formålet.¹¹⁴ Videre er det et krav om et rimelig forhold mellom de samfunnsmessige fordelene ved inngrepet og de negative virkningene for den berørte.¹¹⁵ Nøyaktig hva som kreves for å konstatere et rimelig forhold er avhengig av den konkrete sak. Som tidligere nevnt, skal det mer til for å anse et tiltak for uproporsjonalt hvis skjønnsmarginen er vid, fordi de samfunnsmessige fordelene er så tungtveiende. Statens skjønnsmargin får altså betydning også for den spesielle delen av nødvendighetsvurderingen.¹¹⁶

¹¹² Se bl.a. *Camenzind mot Sveits* avs. 45.

¹¹³ Prop.68 L (2015-2016) s. 41.

¹¹⁴ Clayton og Tomlinson, *The Law of Human Rights* s. 323.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 326.

¹¹⁶ Se f.eks. den nevnte EMD dommen *Leander mot Sverige* der statens skjønnsmargin fikk avgjørende betydning for at det konkrete inngrepet ble ansett som konvensjonsmessig.

EMDs dom *Nada mot Sveits* er et godt eksempel på hvordan proporsjonalitetsvurderingen foretas i praksis, og viser hvordan realiteten av den enkelte sak må tas i betraktning. Saken var den at klageren var registrert på en liste over personer som var mistenkt for å være medlemmer av et terrornettverk. På bakgrunn av dette ble klageren ilagt et forbud mot å krysse grensen mellom Sveits og Italia. For klageren var dette problematisk fordi han måtte kryss grensen for å få behandling for sine helseplager, samt at han hadde private og profesjonelle relasjoner på begge sider av grensen. Problemstillingen var ikke om det var nødvendig å håndheve grensepasseringsforbudet på det generelle plan, men om det var nødvendig i den konkrete sak, mot klageren spesifikt. Sveits hadde ikke tatt klagerens individuelle forhold (helseproblemer, osv.) med i vurderingen om å ilagge klageren et grensepasseringsforbud, men kun vist til at staten var folkerettslig forpliktet til å håndheve forbudet. Forbudet ble derfor ikke ansett å være nødvendig i et demokratisk samfunn.

EMDs praksis viser også at inngrepstiltaket må være rimelig og egnet for å oppnå det aktuelle formålet.¹¹⁷ Dette innebærer derimot intet krav om at tiltaket må være den beste løsningen, der alternative tiltak kan påvises. Eksistensen av alternative tiltak er kun et moment – blant flere - ved vurderingen av om tiltaket er rimelig og egnet til å oppnå det aktuelle formålet.¹¹⁸

Videre gjelder det minste inngreps prinsipp, som innebærer at inngrepstiltaket ikke er konvensjonsmessig dersom det finnes alternative tiltak som er mindre inngripende og som er egnet til å oppnå det samme formålet.¹¹⁹ Eksempelvis, i *Robathin mot Østerrike*¹²⁰ hadde politiet – ved en ransaking - tatt samtlige dokumenter som befant seg på klagerens advokatkontor. Formålet med ransakingen kunne ha vært oppnådd ved å ta kun de relevante filene, noe som ville resultert i et mindre inngrep. Politiets handling ble derfor ikke ansett å være forholdsmessig, og handlingen var dermed konvensjonsstridig.

EMD benytter forskjellige standarder for hvordan proporsjonalitetsvurderingen skal foretas. Dersom saken gjelder en fundamental konvensjonsrettighet – f.eks. ytringsfrihet - følger EMD en strengere standard for proporsjonalitetsvurderingen enn hvis saken gjelder en mindre fundamental rettighet som f.eks. eiendomsrett.¹²¹ Følgelig hender det at EMD kun vurderer

¹¹⁷ Se bl.a. EMDs dom 29. Juli 2004 *Blecic mot Kroatia* (appl.no 59532/00) avs. 67.

¹¹⁸ *Blecic mot Kroatia* avs. 67.

¹¹⁹ *Nada mot Sveits* avs. 183.

¹²⁰ EMDs dom 3. Juli 2012 *Robathin mot Østerrike* (appl.no. 30457/06) avs. 52.

¹²¹ Clayton og Tomlinson, *The Law of Human Rights* s. 331.

om det foreligger en rimelig balanse mellom generelle og individuelle interesser i vurderingen om det aktuelle inngrepet er nødvendig i et demokratisk samfunn.¹²²

7.1 Tilfredsstillers Kystvaktens droneovervåking nødvendighetskravet?

Den første delen av nødvendighetskravet består altså av et krav om begrunnelse for Kystvaktens inngrep i fiskernes privatliv; begrunnelsen må være relevant og tilstrekkelig. Hvor strenge krav som stilles til Kystvaktens begrunnelse for at bruken av droner er nødvendig for å bekjempe kriminalitet, er avhengig av statenes skjønnsmargin på området.

Som nevnt, varierer skjønnsmarginen med hvilken type rettighet det gjøres inngrep i. EMK beskytter rettigheter av ulike slag; alt fra de mest sentrale, som f.eks. retten til liv, til de mindre sentrale som f.eks. eiendomsrett. Inngrep i de mest sentrale rettighetene stiller strengere krav til begrunnelse enn de mindre sentrale.¹²³ I persontilfellet gjør Kystvakten inngrep i fiskernes privatliv, som selvsagt er en sentral rettighet, men den er, etter min mening, likevel ikke blant de mest sentrale som f.eks. retten til liv og forbudet mot tortur. Videre er vernet om privatlivet sterkest når myndighetstiltaket retter seg mot det private hjem.¹²⁴ I denne saken rettes Kystvaktens overvåking mot fiskernes arbeidsplass (fiskefartøyet) i et offentlig tilgjengelig område (havet) og vernet om privatlivet vil derfor være svakere. Disse momentene taler for at staten tilkjennes en relativt vid skjønnsmargin ved valg av tiltak (droneovervåking) som utgjør inngrep i fiskeres privatliv.

Et annet moment ved vurderingen av omfanget til statenes skjønnsmargin i den aktuelle sak er karakteren av inngrepet.¹²⁵ Den foreliggende problemstillingen (persontilfellet) omhandler skjult overvåking av fiskebåter, der mannskapet synes på videoopptakene. Straffansvar for fiskerikriminalitet er ikke avhengig av hva den enkelte fiskeren har gjort. Straffansvaret knyttes til fiskefartøyet, og så lenge det f.eks. kan bevises at det har foregått fiskedumping fra et gitt fiskefartøy, er dette tilstrekkelig. Fokuset rettes altså ikke mot fiskerne på dekk, men

¹²² Clayton og Tomlinson, *The Law of Human Rights* s. 331, med henvisninger til EMDs praksis.

¹²³ *Nada mot Sveits* avs. 184.

¹²⁴ Synet finner støtte bl.a. i Prop.68 L (2015-2016) s. 38.

¹²⁵ *Nada mot Sveits* avs. 184.

operasjonen som sådan (f.eks. at trålen er ute i en fredningssone). Det kan derfor stilles spørsmål til hvor inngripende filmingen er for fiskerne, all den tid filmingen ikke fokuserer på dem. Videre er fiskere ikledd arbeidstøy som stort sett ser identisk ut. Filmingen tar heller ikke opp lyd, som kan identifiseres, og inngrepet må derfor anses som relativt beskjedent.

Inngrepet har mer prinsipiell karakter. Altså at Kystvakten innhenter og lagrer (begrensede) opplysninger om personer uten at de kan motsette seg dette. Hvilken betydning dette har for fiskerne er ikke lett å si. De strenge prosessuelle reglene for bruken av skjult etterforskning, jf. kap. 5.1, tilsier at droneovervåkingen (som resulterer i videoopptak) ikke vil bli brukt i særlig stor grad. Følgelig vil ikke inngrepet kunne anses som en særlig byrde på fiskernes privatliv. At det foreligger et inngrep i privatlivet er ikke tvilsomt hensett til EMDs oppfatning. Inngrepets styrke er, derimot, ikke av det sterkeste slag. Saken hadde vært annerledes om det f.eks. gjaldt skjult videoopptak av hva fiskerne foretok seg nedenfor dekk i egen lugar. De nevnte momentene taler for en vid skjønnsmargin.

Formålet med Kystvaktens dronebruk er kriminalitetsbekjempelse. I disse tilfellene er – som nevnt - ofte det avgjørende om det foreligger tilstrekkelig vern mot vilkårlig bruk av inngrepstiltaket.¹²⁶ Det er ikke tvilsomt at Kystvaktens hjemmel for å iverksette skjult overvåking ved bruk av droner inneholder et tilstrekkelig vern mot vilkårlighet.¹²⁷

Det må således legges til grunn at staten - herunder Kystvakten - tilkjennes en vid skjønnsmargin ved vurderingen av hva som kan anses som et nødvendig kriminalitetsbekjempelsestiltak i det foreliggende tilfellet. Betydningen av dette er at det stilles mildere krav til statens begrunnelse for at droneovervåking er et nødvendig tiltak for å bekjempe kriminalitet i Kystvaktens ansvarsområder. Kystvaktens positive fordeler av å bruke droner enten til kontroll eller etterforskning er beskrevet på s. 27. Kort sagt innebærer dronebruken at Kystvakten vil bli mer effektiv; kontroll og etterforskningstiltak vil kunne utføres raskere og billigere. Bruken av droner vil heller ikke fortrenge individuelle hensyn mer enn tiltakene som allerede brukes i dag. Disse momentene taler også for at droneovervåkingen må karakteriseres som «rimelig og egnet» for å oppnå målet om å bekjempe kriminalitet.

¹²⁶ Prop.68 L (2015-2016) s. 41.

¹²⁷ Jf. kap. 5.2.

Med hensyn til de enorme farvannenes som Kystvakten har som ansvarsområde og fordi fiskerikriminalitet - bl.a. i form av fiskedumping - skjer i stor utstrekning,¹²⁸ må Kystvaktens bruk av droner til skjult etterforskning og kontroll anses som et nødvendig tiltak («a pressing social need»). Legges de ovenfornevnte begrunnelsene til grunn for Kystvaktens dronebruk, må konklusjonen være at begrunnelsen anses som relevant og tilstrekkelig, og følgelig er Kystvaktens dronebruk nødvendig i et demokratisk samfunn på det generelle grunnlag.

Proporsjonaliteten av Kystvaktens droneovervåking

Proporsjonaliteten av Kystvaktens droneovervåking i forholdet mellom inngrepet mot fiskerne og formålet om kriminalitetsbekjempelse er vanskelig å si noe om uten en konkret sak å forholde seg til. Det kan tenkes at droneovervåkingen kan være uforholdsmessig dersom det gjentas eller opprettholdes mot samme fiskefartøy over lenger tid enn strengt tatt nødvendig. Tidsmomentet kan også reise problemer mht. det minste inngreps prinsipp. Dette vil derimot sannsynligvis ikke være særlig problematisk på grunn av de strenge vilkårene for å iverksette skjult kameraovervåking,¹²⁹ samt også de lovfestede tidsbegrensningene som følger av strpl. § 202a sjette ledd («ikke lenger enn strengt nødvendig og høyst 4 uker»).

Når det gjelder de alternative tiltakene til droneovervåking, vil det ikke være mindre inngripende å foreta overvåking fra overvåkingsfly eller fra helikopter, fordi videoopptaket vil inneholde de samme opplysningene enten de filmes fra droner eller andre luftfartøy. Kystvakten har ingen andre alternativ for å foreta skjult overvåking enn de nevnte. Proporsjonaliteten av dronebruken er derfor avhengig av måten dronene brukes på, og hvordan videoopptakene behandles i etterkant.

For Kystvakten fordrer dette varsomhet med hvordan dronene benyttes slik at inngrepet holdes minst mulig, og dermed mest mulig proporsjonalt. For eksempel kan dette oppnås ved at det i størst mulig grad forsøkes å filme kun det operasjonelle ved fiskefartøyet, og at det holdes en stor nok avstand fra fiskefartøyet slik at filmingen ikke blir for nærgående. Når det gjelder behandlingen av data fra overvåkingen er det selvsagt viktig å følge lovkravene til behandling av informasjon i Politiregisterloven. Disse kravene er strenge og medfører at

¹²⁸ Jf. s. 1, og note 1.

¹²⁹ Jf. strpl. §§ 170a og 202a.

inngrepet (eksistensen av videoopptak) blir mindre inngripende, enn dersom behandlingsreglene var mer fleksible. Fordi fiskerne ikke er det relevante objektet for overvåkingen, men heller fiskefartøyets operasjon (f.eks. en trål som er ute i en fredningssone), vil det også være mindre sannsynlig at fiskerne filmes på en slik måte at deres identitet blir synlig, eller at fiskerne vil være sentrale objekter i videoopptakene slik at identifikasjon blir lettere, og inngrepet større.

En nærmere vurdering av proporsjonaliteten av dronebruken er avhengig av den konkrete sak, men det vil sannsynligvis ikke være store proporsjonalitetsproblemer tilknyttet dronebruken, fordi inngrepsstyrken – som nevnt ovenfor - er relativt beskjeden.

Med forbehold om at det konkrete tilfellet er proporsjonalt – noe det i de fleste tilfeller bør være – er konklusjonen at Kystvaktens dronebruk oppfyller nødvendighetskravet.

8 Adgangen til å fremlegge Kystvaktens droneopptak som bevis

Forutsatt at det konkrete overvåkingstiltaket kan anses som lovlig og rettfærdiggjort - særlig at inngrepet kan hjemles i strpl. § 202a, at informasjonsbehandlingsreglene er fulgt og at inngrepet kan anses som proporsjonalt - blir konsekvensen at Kystvaktens bruk av droner i etterforskningsøyemed kan anses som lovlig innhenting av bevis. Videoopptak fra Kystvaktens droner vil derfor kunne fremlegges som bevis i straffesaker. Dersom Kystvaktens droneovervåking likevel må anses som ulovlig innhenting av informasjon, f.eks. ved at tiltaket anses som uproporsjonalt, må adgangen til å fremlegge videoopptakene som bevis løses etter den ulovfestede læren om fremlegging av bevis som er ervervet på en ulovlig eller utilbørlig måte.

Høyesterett har uttalt at det klare utgangspunktet er at eventuelle feil ved innhenting av et bevis ikke er til hinder for at beviset føres.¹³⁰ Beviset må, derimot, normalt nektes ført dersom bruken av beviset vil representere et gjentatt eller fortsatt rettsbrudd, evt. kan beviset også

¹³⁰ Rt. 2006 s. 582 avs. 22.

nektes ført etter en interesseavveining av bl.a. grovheten av krenkelsen som ble begått ved ervervet av beviset, hvor alvorlig eller viktig saken er, og bevisverdien av beviset.¹³¹

Etter gjeldende rett har hensynet til å motvirke ulovlige metoder fra politiets side ikke like stor vekt som i andre land. I dag anses det mest hensiktsmessig å løse misbruk fra politiets side med administrative og disiplinære forholdsregler enn ved avskjæring av bevis som kan være viktig for oppklaring av saken.¹³² I straffeprosessutvalgets forslag til ny straffeprosesslov uttrykkes det et ønske om at hensynet til å forebygge ulovligheter skal få større vekt enn det har i dag, bl.a. fordi at den teknologiske utviklingen og økende overvåkingmuligheter har gitt et større potensiale for maktmisbruk. Utvalget ønsker å innføre et utgangspunkt om bevisforbud dersom sentrale rettighetsregler, f.eks. privatlivet, ikke respekteres, og at eventuelle unntak må begrunnes på en overbevisende måte.¹³³

Betydningen av dette er at hensynet til å forebygge ulovligheter og disiplineringshensyn kan – i fremtiden - få økende vekt på bekostning av hensynet til sakens oppklaring og den materielle sannhet. Adgangen til å fremlegge urettmessig ervervet bevis kan altså bli innsnevret. Dette antyder at Kystvakten – i fremtiden – må være enda mer påpasselig med å overholde reglene som regulerer innhenting og behandling av informasjon i kampen mot fiskeri- og miljøkriminalitet.

9 Avslutning

I de to typetilfellene som jeg har valgt å undersøke, er det kun i persontilfellet at Kystvaktens adgang til å foreta skjult overvåking med droner er begrenset. I det operasjonelle tilfellet foreligger intet privatliv som Kystvaktens overvåking evt. kan komme i konflikt med, og Kystvakten kan derfor – uten særskilt rettsgrunnlag - bruke droner til overvåking både ved kontroll og etterforskning. I persontilfellet, derimot, utgjør Kystvaktens droneovervåking et inngrep i privatlivet til det synlige mannskapet. Inngrepet er imidlertid av beskjedne styrke og må anses som rettferdiggjort, forutsatt at det konkrete overvåkingstiltaket kan hjemles i strpl.

¹³¹ Øyen, *Straffeprosess* s. 417-418.

¹³² NOU 2016:24 s. 272.

¹³³ NOU 2016:24 s. 273-274.

§ 202a og at det kan anses som proporsjonalt. Sistnevnte problemstilling vil – sannsynligvis - være uproblematisk i de aller fleste tilfellene.

Det nasjonale hjemmelsgrunnlaget for Kystvaktens adgang til å benytte droner til skjult overvåking, fremgår ikke tydelig av loven og vil forandre juridisk bistand for å få oversikt over. Her bør lovgiver, etter min mening, tydeliggjøre hvilke metoder eller redskaper de rettshåndhevende myndighetene har adgang til å benytte ved gjennomføringen av skjult kameraovervåking. Særlig fordi den raske teknologiske utviklingen muliggjør overvåking på en stadig mer variert, sofistikert og inngripende måte, som igjen øker muligheten for myndighetsmisbruk. Dagens retningslinjer gir, etter min mening, et for vagt og flertydig uttrykk for lovgivers stilling til hvilke metoder og redskaper som kan benyttes ved skjult etterforskning. Dette er særlig tydelig da lovgiver – ved utformingen av strpl. § 202a - uttrykte et ønske om å tilrettelegge for etterforskningsmessige behov og kriminalitetsbekjempelse, men likevel valgte å utforme en regel som etter ordlyden gir svært begrensede muligheter for å gjøre nettopp dette – særlig for Kystvakten. En tydeligere definisjon vil bl.a. bidra til en mer effektiv kriminalitetsbekjempelse, større rettssikkerhet og forutberegnelighet for borgerne, og vil – i tillegg - være i samsvar med lovgivers ønske om harmoni med den internasjonale menneskeretten, jf. bl.a. grunnlovsreformen av 2014.

Rettskildene som jeg har behandlet i denne oppgaven – særlig EMDs praksis – antyder, etter min mening, at rettsutviklingen går i retning mot et sterkere vern av individuelle interesser på bekostning av myndighetenes handlefrihet. Det vil under alle omstendigheter bli spennende å se hvordan den teknologiske utviklingen bidrar til å forme rettsområdet i tiden fremover.

10 Kildeliste

Henvisninger i denne oppgaven er gjort i samsvar med UiTs retningslinjer, jf. Backer, Inge Lorange, Harald Irgens-Jensen, Kåre Lilleholt, Jens Edvin Andreassen Skoghøy, Are Stenvik og den juridiske redaksjonen i Universitetsforlaget. *Veiledning om henvisninger m.m. i juridiske tekster*. (2006),

<https://uit.no/Content/275629/Veiledning%20om%20henvisninger%20m.m.%20i%20juridiske%20tekster.pdf> [sitert 30.11.2017]. Henvisninger til kilder fra internett og film er supplert med UiOs retningslinjer, <http://www.ub.uio.no/skrive-publisere/referere/fag/rettsvitenskap.html> [sitert 30.11.2017].

Litteratur

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utg. (Bergen 2015).

Bjerke, Hans, Erik Keiserud og Knut E. Sæther, *Straffeprosessloven Kommentarutgave*, 4. utg., bind 1 (Oslo 2011).

Bårdsen, Arnfinn, «De nordiske høyesterettene som konstitusjonsdomstoler: Noen nyere utviklingslinjer i Norges Høyesterett», *Høyesteretts nettsider*, 2015 (tilgjengelig på lovdata.no).

Clayton, Richard og Hugh Tomlinson, *The law of human rights*, 2. Utg., 1. Vol. (New York 2009).

Fause, Anett Beatrix Osnes, «Kravet til legalitet, nødvendighet og proporsjonalitet når det utøves polisiær eller påtalemessig myndighet som griper inn i vernet etter EMK art. 8 nr. 1», *Tidsskrift for Strafferett*, 2014 (vol. 14) s. 46-60.

Fause, Lars, «Fiskerikriminalitet - del 1», *Tidsskrift for Strafferett*, 2008 (vol. 8) s. 3-26.

Kjølbrot, Jon Fridrik, *Den Europæiske menneskerettighedskonvention – for praktikere*, 4. utg. (Kjøbenhavn 2017).

Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess* (Bergen 2016).

Forarbeider

Ot.prp.nr. 56 (1989-1990) Om lov om megling i konfliktråd og om endringer i straffeloven m.m. (hemmelig opptak av samtale og offentlig gjengivelse; fjernsynsovervåkning; uforsiktig omgang med skytevåpen; ulovlig innførsel, produksjon og omsetning av alkohol; falsk utrykningsmelding; skyldkravet ved heleri m.m.).

Dok.nr.16 (2011-2012) Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven.

Prop.47 L (2011-2012) Endringer i personopplysningsloven.

Innst.186 S (2013-2014) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Anders Anundsen, Hallgeir H Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold og Trine Skei Grande om grunnlovfesting av sivile og politiske menneskerettigheter, med unntak av romertall X og romertall XXIV.

Prop.68 L (2015-2016) Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler).

Prop.69 L (2015-2016) Endringer i a-opplysningsloven og folketrygdloven m.fl. (utvidelse av Arbeids- og velferdsetatens tilgang til opplysninger i a-ordningen).

NOU 2016:24 Ny straffeprosesslov.

Nettsider

DJI. *Phantom 4*, <http://www.dji.com/phantom-4/info#specs> [sitert 30.11.2017].

Forsvaret. *Kystvakten*, <https://forsvaret.no/kystvakten> [sitert 30.11.2017].

Kartverket. *Areal tall for Norges sjøområder*. (2017), <https://www.kartverket.no/Kunnskap/Fakta-om-Norge/Sjoarealer/Sjoomrader/> [sitert 30.11.2017].

Wikipedia. *Northrop Grumman RQ-4 Global Hawk*, https://en.wikipedia.org/wiki/Northrop_Grumman_RQ-4_Global_Hawk [sitert 30.11.2017].

Artikler fra digital media

Dansk Politi. *Droner undersøger gerningssteder nøjagtigt og effektivt.* (2016), <http://www.dansk-politi.dk/artikler/2016/oktober/droner-undersoeger-gerningssteder-noejagtigt-og-effektivt> [sitert 30.11.2017].

EPIC. *Domestic unmanned aerial vehicles (UAVs) and drones,* <https://epic.org/privacy/drones/> [sitter 30.11.2017].

Expressen. *Så skal polisen stoppa våldet och bränderna.* (2016), <https://www.expressen.se/kvallsposten/sa-ska-polisen-stoppa-valdet-och-branderna/> [sitert 30.11.2017].

NRK. *Russisk Rederi godtok bot for fiskedumping – her er bevisene.* (2016), https://www.nrk.no/troms/russisk-rederi-godtok-bot-for-fiskedumping-_her-er-bevisene-1.13095855 [sitert 30.11.2017].

NRK. *Frykter mer ulovlig dumping av fisk.* (2011), <https://www.nrk.no/troms/frykter-mer-ulovlig-dumping-av-fisk-1.7907787> [sitert 30.11.2017].

Recode. *Police departments are using drones to find and chase down suspects.* (2017), <https://www.recode.net/2017/4/6/15209290/police-fire-department-acquired-drone-us-flying-robot-law-enforcement> [sitert 30.11.2017].

VG. *Venter stor nazi-demonstrasjon i Sverige 1. mai.* (2017), <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/rasisme/venter-stor-nazi-demonstrasjon-i-sverige-1-mai/a/23985764/> [sitert 30.11.2017].

Video

NRK. «Brennpunkt: Fangst og Fortielse» [Dokumentar], 2003. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/OFAA13000104/17-02-2004> [sitert 25.11.2017].

Dommer fra Menneskerettsdomstolen i Strasbourg

25. April 1978 *Tyrer mot Storbritannia* (appl. No. 5856/72).
26. April 1979 *Sunday Times mot Storbritannia* (appl.no. 6538/74).
25. Mars 1983 *Silver m.fl. mot Storbritannia* (appl.no. 5947/72).
2. August 1984 *Malone mot Storbritannia* (appl.no.8691/79).
10. Mai 1985 *Mersch m.fl. mot Luxemburg* (appl.no. 10439/83, 10440/83, 10441/83, 10452/83, 10512/83 og 10513/83).
26. Mars 1987 *Leander mot Sverige* (appl.no. 9248/81).
24. April 1990 *Kruslin mot Frankrike* (appl.no. 1180/85).
15. Juni 1992 *Lüdi mot Sveits* (appl.no. 12433/86).
16. Desember 1992 *Niemietz mot Tyskland* (appl.no. 13710/88).
25. Februar 1993 *Funke mot Frankrike* (appl.no. 10828/84).
25. Januar 1997 *Z mot Finland* (appl.no. 22009/93).
25. Juni 1997 *Halford mot Storbritannia* (appl.no. 20605/92).
16. Desember 1997 *Camenzind mot Sveits* (appl.no. 21353/93).
24. Februar 1998 *Botta mot Italia* (appl.no. 21439/93).
27. September 1999 *Smith og Grady mot Storbritannia* (appl.no. 33985/96, 33986/96).
12. Desember 2001 *Bankovic, m.fl. mot Belgia* (appl.no. 52207/99).
28. Januar 2003 *Peck mot Storbritannia* (appl.no. 44647/98).
17. Juli 2003 *Perry mot Storbritannia* (appl.no. 63737/00).
29. Juli 2004 *Blecic mot Kroatia* (appl.no 59532/00).
29. Juni 2006 *Weber og Saravia mot Tyskland* (appl.no. 54934/00).

28. Juni 2007 *Association for European Integration and Human Rights og Ekimdzhiev mot Bulgaria* (appl.no. 62540/00).

16. Oktober 2007 *Wieser og Bicos Beteiligungen GMBH mot Østerrike* (appl.no. 74336/01).

1. Juli 2008 *Liberty m.fl. mot Storbritannia* (appl.no. 58243/00).

21. Juni 2011 *Shimovolos mot Russland* (appl.no. 30194/09).

12. September 2012 *Nada mot Sveits* (appl.no. 10593/08).

3. Juli 2012 *Robathin mot Østerrike* (appl.no. 30457/06).

12. Februar 2013 *Yefimenko mot Russland* (appl.no. 152/04).

4. Desember 2015 *Roman Zakharov mot Russland* (appl.no. 47143/06).

7. November 2017 *Zubkov m.fl. mot Russland* (appl.no. 29431/05, 7070/06, 5402/07).

7. November 2017 *Akhlyustin mot Russland* (appl.no. 21200/05).

5. September 2017 *Barbulescu mot Romania* (appl.no. 61496/08).

Praksis fra Høyesterett (Norsk rettsdende)

Rt. 1993 s. 1302 (kjm.utv.).

Rt. 2006 s. 582.

Rt. 1995 s. 530.

Rt. 2014 s. 1045.

Rt. 1997 s. 1856 (kjm.utv.).

Rt. 2014 s. 1105.

Rt. 2000 s. 996.

Rt. 2015 s. 81.

Rt. 2005 s. 833.

Rt. 2015 s. 93